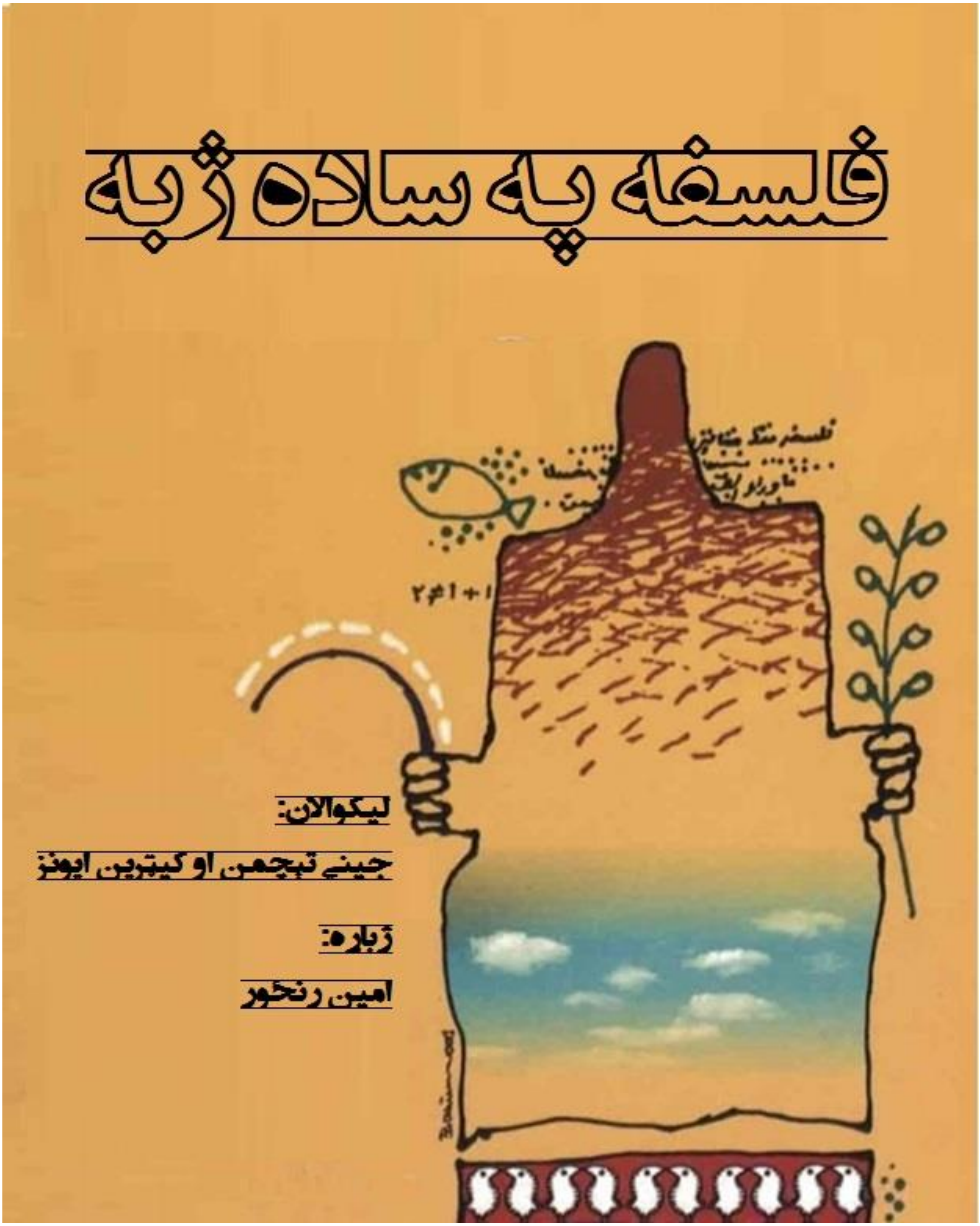

Download from: aghalibrary.com

فلسفه په ساده ژبه

په بلجیم کی د قضایي فلسفې حقوقي څانگه (Y-ease)

Download from: aghalibrary.com

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب نوم ---------------- فلسفه په ساده ژبه

ليکوالان:----------- -------جيني ټيچمن او کيټرين ايوينز

ژباړه:---------------------- امين رنځور احمدزی

کمپوز او ډيزاين: ---------- جمال ناصر خټک

د چاپ شمېر:-------------- دوه زره ټوکه

خپرندوی: ----------------- په بلجيم کی د قضايي فلسفی حقوقي څانګه

دترلاسه کولو پتې:

کابل: د پامير سينما شاته دوهم پوړ کتاب‌ښار ته مخامخ د هله مجلی دفتر

جلال اباد: اسحق زی مارکېټ ځمکتلی يار کتاب پلورنځی

لوگر:۱- پل‌علم زينت راډيو ۲- ښاروال مارکيټ حکيمي کتابپلورنځی

پکتيا: ګردېزښار غزني لين علمي کتابپلورنځی

Download from: aghalibrary.com

لړلیک

- سریزه ۴
- فلسفه څه شی ده ؟ ۵
  - مابعدالطبیعه ....
  - اخلاقي فلسفه ....
  - سیاسي فلسفه ....
  - د علم فلسفه ....
  - منطق ....
  - د فلسفې نوری څانګې ....
- ګټه او اخلاقي اصول ....
- مارکس او مارکسیزم ....
- اقتدار او بی دولتي ....
- ژوند او مرګ ....
- د شر وجود ....
- د خدای(ج) وجود ....
  - دلیل د الهام په بنیاد ....
  - دلیل د معجزاتو په بنیاد ....
  - دلیل د علت اولی ....
  - دلیل د وجود په بنیاد ....
  - دلیل د اتقان صنع ....

Download from: aghalibrary.com

- برابري ....
  - د فرصت برابري ....
  - قانون او ارزښتونه ....
  - حداقل دولت ....
- آزادي ....
  - سیاسي آزادي ....
  - استقلال ....
  - د مشروطه حکومت په چوکاټ کی سیاسي ازادي ....
  - د ټولنو د آزادۍ تضمین ....
  - فردي آزادي او طبیعي حقوق ....
- په ژوند د فلسفې تاثیر ....

سریزه

دا کتاب هم د عادي لوستونکیو لپاره لیکل شوی او هم د پوهنتونونو تحصیلاتي مؤسسو او مسلکي محصلینو لپاره لیکل شوی دی، دا کتاب د کېمبریج د پوهنتون فارغ کیټرین ایوینز لیکلی دی هغه اړتیا احساس کړه چې لوستونکي د فلسفې له لا زیاتو موضوعاتو سره آشنا شي، موږ وغوښتل چې دلته هغه پیچلي اصطلاحات په اسانه او ساده ژبه بیان او وړاندی کړو کوم چې عام فهمه نه دي او د فلسفې په نورو کتابونو کې په نسبتاً تخصصي ژبه وړاندی شوي دي. په نورو پخوانیو آثارو کې به ډیر کم داسې وي چې دی اصل ته دی پام پکې شوی وي. موږ دلته د فلسفې له براخ علم نه په اختصاري ډول یو څو متنونه راخیستی دي چې په فلسفي علم، سیاسي نظریاتو، فیمنیزم، منطق او د ژوند په مانا مشتمله ده. د موضوعاتو د ځینې برخو په لیکلو کې د کیمبریج پوهنتون له درسي جزواتو استفاده شوی ده لیکن دا موارد په یو داسې شکل استفاده شوي دي چې هغه کسانو ته اخذ تر ډیر اسانه دی کوم چې له فلسفې سره تر دا دمه هیڅ اشنا نه دي. د فلسفې تاریخ مو دلته تر بحث لاندی نه دی نیولی لیکن ځای ځای په مستقیم او غیرمستقیم ډول فلسفي مساي او پیشنهادي حل لاری وړاندی شوي دي. په دوهم چاپ کې ځینې متنونه تصحیح شوي دي یو له دغه فصلونو څخه (ژوند او مرگ) دی چې د سیاسي اخلاقو په جمله کې راځي او دوهم فصل د (مارکس او مارکسیزم) په نامه د مارکس د سیاسي نظریې تشریحي بڼه ده.

دا کتاب د علمي پراختیا او د فلسفي معلوماتو د زیاتوالي په موخه نه صرف د فلسفې د زده کوونکو لپاره بلکې د سیاست، ټولنیزی نظریې او د الاهیاتو د علم د علاقه مندو افرادو لپاره هم ډیر گټور دی.

جیني تیچمن او کیټرین ایوینز

PHILISOPHY: A Beginners Guide

د کتاب اصل نوم فلسفه د تازه زده کوونکو لپاره دی چې په فلسفه په ساده ژبه اړول شوی دی

ولې اړتیا ده چې فلسفه ووایو ؟

که څه هم دا زموږ په ټولنه پورې نه محدودیږي او عامه مسئله ده. د مطالعې یو له غټو او اړینو مسایلو څخه داده چې فلسفه موږ د سات تیرئ لپاره لولو، نن ورځ زموږ د ځوانانو تر منځ د فلسفي مطالعه ډېره شوی ده مگر په ډېر کم شمېر ځوانان به وي چې فلسفه د مناسب هدف او انگیزی په خاطر گوري، دلته غواړم د فلسفی د مطالعی دوه ډوله انگیزې نقد کړم. اول: ځینی افراد چې شاید ډېری برخه به یی ځوانان وي د نورو ورځنیو مشغولتیاوو او سات تیریو تر څنگ یو ډول کلتوري تفریح هم وکړي چې یوه برخه یی مطالعه تشکیلوي چې له دی نه د خوند لپاره استفاده کوي خو فلسفه ځکه دوئ د خپلی مطالعی لپاره زیاته کاروي چې له کلتوري او روښنفکرانه پرستیژ نه برخمنه ده.

دوهم: یوه بله انگیزه چې د فلسفی په متونو پورې تړلی ده داده چې افراد غواړي خپله د پوهی او سواد سطحه پورته یوسي. له دی نه ددوئ هدف دا وي چې له فلسفي بحثونو سره لا ډېر اشنا شي او په هر څه وپوهیږي. دلته د لوستونکي هدف له مطالعی نه خوند اخیستل او یا سات تیرول نه وي بلکې د ورکړل شوو معلوماتو ذخیره کول دي چې په دغه مطلوب کتاب کی ځای په ځای شوي وي.

د خوند لپاره د فلسفې مطالعه ددی سبب کیږي چې سړی د فلسفې د عمیقې مطالعی په ځای یو څو کتابه ووایي ځینی جملی او اصطلاحات یاد کړي او ستړی او بیا د یوی بلی موضوع په لټون او تعقیب پسی لاړ شي. دلته له ټولو مهمه موضوع چې د سړي ذهن کنجکاو کوي د یوی موضوع په اړه د شخص کم معلومات او لنډفهمي ده، بلخوا د کیسی په شکل د فلسفی د تاریخ لوستل بغیر له دی چی فلسفه د سړي په ذهن کی د یو داستان په شکل پاتی کړي بله نتیجه نه لري خو له هغه کسانو پرته چی هغوئ فلسفه د یو دلچسپ مضمون په توگه وایي او تعقیبوي یې. ددی لوی مثال د پوهنتونونو دی چی هلته فلسفه د ځمکپېژندنی او جغرافیا غوندی د یو اضافي مضمون په توگه تدریسیږي.

اساساً فلسفه د انسان تر ګردو زیاته او مهمه روحي اړتیا ده، ځکه چې انسان ژور پوهیدلو ته اړتیا لري او دغه راز پوهیدنه د انسان لپاره یوه همیشنۍ اړتیا ده. لکه چې موږ ګورو ماشومان تل په دې هڅه کې دي چې وپوهیږي دا کار څنګه، له کومه او چا وکړ. په همدې دلیل ارسطو وایي: فلسفه په طبیعي توګه نړۍ رانغاړي بناً هر انسان په یو نه یو توګه فیلسوف او یا د فلسفې تر تاثیر لاندې دی، ځکه چې په ناغوښتلې توګه ددوئ ژوند په هغو مسایلو پورې تړلی دی چې فلسفه بحث ترې کوي او فیلسوفان دغه مسایل چې د انساني ژوند بنیاد یې بللی شو په ژوره توګه څیړي او تر بحث لاندې یې نیسي او د حل لارې ورته لټوي.

له بل پلوه موږ انسانان په ژوند کې د عملي کردار لپاره مجبور یو چې همیشه تصمیم ونیسو او په بنیادي توګه له یو انتخابه پرته ژوند کول ناممکن دي، نو په همدې اساس موږ اړ یو چې پوه شو کوم تصمیم چې موږ نیسو ولې او څنګه یې باید ونیسو او د فلسفې وظیفه همدغه ده چې موږ ته ددغه انتخاب نوعیت نتیجه او حل لارې راپه ګوته کړي. نو په دې اساس فلسفه د هر انسان لاربنود دی، او د لا ښو لارو چارو او کاملو لارو چارو او نویو لارو چارو د ټاکلو لپاره یو منظم چوکاټ او سیستم ته مو ورپام کوي او په انسان کې د ژوند او نړۍ د حقیقي مانا او جوهر د پیدا کولو لپاره یوه قوي قوه او هوډ پیدا کوي د همدې لپاره موږ فیلسوف هغه څوک بللی شو چې ددغو اړتیاوو څیړونکی وي او دغه چوکاټ چې د ژوند د اصولو لپاره د فلسفې علم ټاکلی دی شنلې او څېړلی شي.

بله ضروري نکته چې د فلسفې اهمیت مخکې له مخکې راته روښانولی شي هغه داده چې ټول علوم فلسفې ته اړ دي، تر ډېره پورې دعلماوو تر منځ نظر دا موجود دی چې فلسفه د علومو په اساس ټاکلو کې مخکښ رول لري، که هغه علوم طبیعي او ریاضي علوم وي چې په تجربوي اسلوب مخکې ځي یا په برهان او قیاس، بلکې ټول هغه څه چې موږ یې د علم په نوم یادولی شو فلسفه یې نقشه ورجوړوي.

تر کومه حده چې ددې کتاب د ژباړلو اړتیا ده باید ووایم چې لکه څرنګه چې ښاغلي تېچمن په خپله د پیل په خبرو کې ویيلي دي دا کتاب د فلسفې له مسلکي اشخاصو پرته د هغو لپاره هم مهم دی چې غواړي د فلسفې په اړه په څه وپوهیږي دلته کوشش شوی دی چې د فلسفې د مطالعې

پیچلي موضوعات او نسبتاً سخت اصطلاحات په ارامه او روانه ژبه وړاندی شي چی هر څوک وکولی شي استفاده تری وکړي او په موضوع وپوهیږي.

که څه هم ژباړه یو ډیر دروند مسؤلیت دی او دا چی زه به د ژباړی په جریان کی تر کومه حده توانېدلی یم چی د مسایلو اصلي پانګه تاسو ته وړاندی کړم خو ډاډه یم چی په پښتو ژبه د فلسفې اړوند لیکنو د نه شتون په وجه دا او دی ته ورته نوری ژباړی نه یوازی چی دوخت ضرورت دی بلکی د راتلونکو نسلونو یو قرض دی چی په خفګان سره باید ووایو چی اوسنیو لیکوالانو او ژباړونکو په مناسبه توګه دغه قرض نه دی ادا کړی او یا تر اوسه پوری دی ته متوجی شوي نه دي.

زه یو ځل بیا وایم چی ژباړه یو دروند مسؤلیت دی چی هم د لیکوال او هم د هغو کسانو پور راپه غاړه کوي کوم چی ته غواړی د لیکوال خبری په عینی شکل وروړسوی زه یې مخکی له مخکی د نیمګړتیا او کمزوری بخشش غواړم.

د یو آباد او علمي افغانستان په هیله

محمدامین رنځور

جلال آباد ۱۳۸۸هـ ل د حمل د میاشتې پینځلسمه نېټه

فلسفه څه شی ده؟

فلسفه د هغه مسایلو مطالعه ده چې ډېر پراخ او جنجالي وي دا مسایل په ماهیت، وجود، معرفت، اخلاق، دلیل او د انسان په هدف پورې تړلي دي. په فلسفي پوهنتون کې دا موضوع په مختلفو ښاخونو تقسیمیږي چې اصلي څانګې یې عبارت دي له مابعدالطبیعه، اخلاقي فلسفه، سیاسي فلسفه، علمي فلسفه او منطق.

مابعدالطبیعه: د وجود او پیژندګلوۍ مطالعه

د ارسطو د آثارو یو راټولوونکي اندرونیکوس دغه نوم د ارسطو د فلسفی په یوی برخې کیښود، خپله ارسطو دغه برخی ته فلسفه اولی نوم ورکړی وو له فلسفه اولی نه د هغه مقصد بنیادي یا مهمه فلسفه وه، فلسفه اولی یا بنیادي فلسفه له ذات وجود، ذات علیت، او ماهیت شناخت څخه عبارت ده. اندرونیکوس د ارسطو د آثارو د راټولولو به وخت د فلسفه اولی له مربوطه رسالی طبیعیات څخه د مابعدالطبیعه فلسفی نوم راخیستی ده هغه طبیعیات د یو کتاب په بڼه راټول کړل او مابعدالطبیعه یی ونومولە یعنی هغه برخه چې طبیعیات وروسته ده.

ما بعدالطبیعه له هستئ پیژندنی څخه تشکیل شوی ده هستي پیژندنه د ذات وجود، ذات تکوین یا پیدایښت، معرفت پیژندنی یا د همغه شناخت نظریې مطالعی ته وایي. لیکن د ذهن، روح، خدای، زمان، مکان او اختیار مسایل هم تر بحث لاندی نیسي. دا په دی دلیل چې د معرفت او وجود پوره تحقیق ځینی نور مسایل هم په بر کی نیسي کوم چې په همدی مطالعی پوری اړوند دي.

اخلاقي فلسفه: د ارزښتونو مطالعه

د Ethecs اصل منشأ یوناني کلمه ده چې د منش او رفتار مانا ورکوي لیکن له اولسمی پیړۍ راپدیخوا په انګلیسي کی د اخلاقیاتو د علم د مطالعی په مانا استعمالیږي. نن ورځ اخلاق دوه متفاوتې ماناوې لري اول کولی شو اخلاق هغه نظریه وبولو چې د عقلاني سرچینو د نظریې

مطالعه او بررسي کوي او اخلاقي اصول توجیه کوي دوهم دا چې اخلاق د خاصو اصولو هغه رفتار ته ویل کیږي چې د متخصصو او عادي افرادو د قبول وړ وي. د اخلاقو له ګڼو څانګو څخه طبي اخلاق، تجارتي اخلاق او کاري اخلاق بالخصوص د یادولو وړ دي. د اخلاقیاتو علم اخلاقي اصول، نیکبختي، عدالت، شجاعت او په ټولیزه توګه د ارزښتمندو او بې ارزښته خصلتونو څېړلو ته ویل کیږي.

سیاسي فلسفه: د دولت او رعیت مطالعه

سیاسي فلسفه د دولت او رعیت تر منځ مسایل شاربي، لیکن په جزیاتو او د حکومتي لوړو ژورو او د مشرتابه په طریقو ډېر نه غږیږي بلکې کوشش کوي چې دا سوالونه وڅیړي:

- ✓ ولې انسان باید د حکومت تابع وي آیا له ډار او ترس پرته بل کوم دلیل د اطاعت د منلو لپاره شته؟
- ✓ آیا موږ دولتونو لرلو ته اړتیا لرو یا د دولتونو له شتون پرته به لا د بهتر وضعیت لرونکي یو؟
- ✓ آزادي څه شی ده او رعیت تر کومه حده آزادي لرلی شي او تر کمه حده باید له آزادۍ برخمن وي؟
- ✓ برابري څه شی ده او آیا خوښوونکی ده؟

د اوسنۍ پیړۍ په لومړنۍ نیمایي کې فیلسوفانو د دولت او رعیت له مسایلو سره ډېره کمه علاقه درلودلې ده، تر دغه وخته دا موضوع مکرراً د فلسفې د یوې مهمې برخې په توګه لیدل کیده. د افلاطون له وخته ټولو هغه کسانو چې فلسفي مخکښې متفکرین وو سیاسي فلسفه د خپلو لیکنو په سر کې راوستې ده، په خپله افلاطون هم په دې باب دوه غټ آثار چې جمهوري او قوانین نومیږي لیکلي دي.

ارسطو هم د سیاست په نامه قوي کتاب لیکلی دی آګستاین د خدای ښار په نامه کتاب لیکلی. توماس آکویناس د دولت او رعیت حقوق او وظایف کتاب ولیکه. توماس هابز هم د لیویاتان په نامه لیکنه کړې ده. جان لاک د مدني حکومت په نامه لیکل کړي دي چې د پام وړ کتاب دی. ډیویډ هیوم د تاریخ او سیاست په نامه مطلب ولیکه. او همدا راز د معاصرو فیلسوفانو له ډلې

چې دا برخه یې له پامه نه ده غورځولې هیګل، بینتم، جان سټوراټ میل او په ځانګړي ډول کارل مارکس یادولی شو.

دعلم فلسفه

د فلسفې مسایلو د وجود تصور چې په نظام مندئ علومو پورې منحصر دي نسبتاً نوی تصور دی، دا چې اوسمهال د علم د فلسفې په نامه یادیږي تر نولسمې پیړئ پورې یې د معرفت د نظریې یوه برخه تشکیلوله. د نولسمې پیړئ ځینې فیلسوفان لکه جان سټوراټ میل دا د منطق د یوې څانګې یعنې استقرایي منطق په توګه تر بحث لاندې نیولې ده.

اوسمهال د علم فلسفه د فلسفې د یو ځانګړي شاخ په توګه شمېرل کیږي او په همدې عنوان په اکثره پوهنتونونو کې ځینې وخت د علم محصلینو او ځینې وخت د فلسفې محصلینو او ځینې وخت هم دواړو ډلو ته تدریسیږي. دعلم فلسفه غالباً د علم د تاریخ تر څنګ شمېرلې شي. د فلسفې د علم اکثره لاروي چې کله شروع کوي لومړی یې د خپل تحصیل ژوند له علمي فلسفې شروع کړی او وروسته یې فلسفې ته مخه کړې ده. د فلسفې مسایل چې د علم مربوط دي د هستۍ پیژندنې په مسایلو ورګډیږي یعنې د واقعیت په باره کې مسایل لکه د جاذبې قوه، مقناطیسي قوه او الیکټرونونه.

منطق: د استنتاج او دليل فلسفه

د منطق د کلمې ريښه له يوناني کلمې لوګوس څخه اخيستل شوی ده چې د فکر يا دليل په مانا ده او احتمالاً داسی ده چې ځینی وخت منطق د فکر د قوانينو د مطالعی په توګه تعريفيږي ليکن ارسطو چې ددغې موضوع بنيادګزار دی منطق يې د دلايلو د مطالعی په نامه توصيف کړی دی.

له دی ټولو سره داسی هم نه ده چې د هر استدلال هدف دقيقاً د يو شي ثابتول دي بلکی د ډيری استدلالونو هدف دادی چې يو شی احتمال لري. د منطق بهترين تعريف عبارت دی له (منطق د کامل استدلال هغه مطالعی ته وايي چې په صحت او عدم صحت پوری رابطه لري)

ځینی فيلسوفان وايي چې منطق بايد حقيقت هم د صحت غوندی تر مطالعی لاندی ونيسي ليکن حقيقت له صحت نه ډيره پراخه موضوع ده.

د فلسفې نوری څانګې

که څه هم په دی کتاب کی زموږ هدف دا وو چې تر ممکن حده دغه ليکنه د فلسفی په باب جامع واوسي ليکن بيا هم موږ به اختصار بسنه وکړه او د فلسفی ډيری څنګی مو ناویېلی پريښودی. په دی وجه موږ د رياضياتو فلسفه، د ژبی فلسفه، د حقوقو فلسفه او د هنر يا ښکلاپيژندنی په فلسفه خبری ونکړی. دليل يی هم دادی چې دغومره اوږد بحث په دومره کوچنۍ ليکنه کی نه ځايیږي او د يو جامع بحث لپاره قوي اثر ليکلو ته اړتيا ده چې لوستونکي له پورته يادو او ورته نورو برخو سره له مخکی بلدتيا ولري.

په ټوليزه توګه د فلسفی مطالعی ته له دوه لارو دوام ورکولی شو: يا خو فيلسوف غواړي چې جنجالي مفاهيم تعريف او تحليل کړي او د ثبوت لپاره يې اعتمادي سرچينی استعمال کړي تر څو انتزاعي او جنجالي تصوراتو ته چې د فلسفی اصلي مسايل دي او د فلسفی د توجه وړ دي تشريح او توضيح پيدا کړل شي. د فلسفی دغه دوه انواع عبارت دي له تحليلي او (Continental)

لیکن باید ووایو چې دغه دوه عنوانونه چندان دقیق نه دي. اوس وخت کې تحلیلي فلسفه د شلمې پیړۍ د انګلیسي فیلسوفانو ګیلبرټ رایل، جي ایل آونسټین او جي آنسکام او امریکایي فیلسوفانو لکه ډونالډ ډیویډمین، هیلري پاټنام او سایول کریپکي په نومونو پورې تړل شوی ده. خو بلخوا کانټینینټل فلسفه د جنوبي امریکې او اروپا په ځینې برخو کې تر سترګو کیږي. دا فلسفه د فلسفي نظامونو د بنسټګرانو لکه هیګل، شوپنهاور، مارکس او په دې وروستیو کې د ځینې افرادو لکه سارتر، هابرماس او ډریډا په نومونو پورې تړل شوی ده.

په ژوند د فلسفې تاثير

فلسفه په انساني ژوند کې هم د اصولو او قواعدو له مخې او هم د ژوند پرمختګ او باريکيو د لا ښه پېژندلو لپاره يو بنيادي اصل ده. فلسفه چې د نړۍ د مشهورو مفکرينو په نظرياتو او لرليد ولاړه ده معمولاً هغه مسايل شاربي چې ډېر جنجالي او پيچلي وي که څه هم فيلسوفان د فلسفې د مختلفو قواعدو په اړه موافقتونه او مخالفتونه دواړه لري خو بيا هم فلسفه د انساني ژوند د پرمختګ بهترينه لار وه. مختلف ممالک د مختلفو نظريو پلوي کوي او لا تر اوسه يې برياليۍ تطبيقوي چې د مثال په ډول اوسنی قوي او پرمختللی انګلستان هم د يو مشهور مفکر د نظرياتو پايله بللی شو.

د فلسفې په اړه پراخ او تنګ نظرونه

د تاريخ په مختلفو دورو کې فيلسوفانو د دوئ د څېړنی لاندی موضوعاتو ته کله په ډيره ژوره توګه کتلي دي او کله کله يی هم ډېر تنګ نظر ښودلی دی. بلخصوص د شلمې پيړۍ په لومړۍ نيمايي کی فلاسفه وو د بحث موضوعاتو ته په نسبتاً تنګ نظر کتلي دي، لکه د آکسفورډ فلسفه چې د وين د حلقی پوزيتويزم او د ژبو د تحليل ترکيب چې د موضوعاتو په اړه محدوديت توصيه کوي. او شايد چې همدغه امر په شلمه پيړۍ کی د علم د پرمختګ د مخنيوي باعث شوی وي.

په ۱۹۵۹ ميلادي کال ارنست ګيلنر په خپل کتاب (کلمات او اشياء) کی ډېر کلک انتقادونه وکړل. ګيلنر ادعا وکړه چې حتی مسلکي فيلسوفانو په اکسفورډ کی په خپلو څېړنو کافي وخت نه دی لګولی. او هغه څېړنی چې دوئ کړي دي د مابعدالطبيعي فلسفې له سياست، اخلاقياتو او د ژوند له واقعيت سره هيڅ اړخ نه لګوي. هغه وخت د ګيلنر انتقاد د چا غوږ ته کوز نشو مګر وروسته فيلسوفانو د مابعدالطبيعي فلسفې د سوالونو تحليل ته مخکه کړه او دا مهال د هغه کسانو شمېر کم نه دی چې د ژوند په واقعيت ليکنی او فکر کوي.

په ۱۹۷۰ میلادي کال استرالیایي فیلسوف پیټر سینگر د (حیوان آزاد) په نامه کتاب ولیکه. شاید دا د نړئ په تاریخ کی لومړنی فلسفي کتاب وي چی د حیواناتو د حلالې د ځایونو (مسلخونو) عکسونه پکی وو. ددی کتاب یو عنوان (دبی غوښې خوړو د پخلي طریقی) باعث شو چی ډیر لوستونکي یې وښو خوړو ته مخکه کړي. همدا راز نورو فیلسوفانو جي آنکام له بارداریٔ نه مخنیوی، سټیفن کلارک د حیواناتو حقوق، فیلپافورټ ترحمي قتل، جوډیس ټامسن د سقط جنین او امارټیاسن د اقتصادي علم او فلسفې په اړه کتابونه ولیکل.

ګټه او اخلاقي اصول

اخلاقي پایله هغه نظریه ده چې وایي کړنې باید د هغې پایلو ته په کتو تر تعقیب لاندې ونیول شي، ددې نظریې مهم قسم Utilitarianism یا فایده‌ګرایي ده او د فایده ګرایۍ مشهور فیلسوفان عبارت دي له ,James Mill , John Stuart Mill او Jermey Bentham.

د یوټیلیټرنیزم فلسفه هیڅ خاص اخلاقي اصل ته اړتیا نلري ددې په ځای یوټیلیټرنستان دا نظریه اختیاروي چې هر هغه عمل چې د یو انسان د نیکمرغۍ سبب ګرځي د عملي کېدو دی او ټول هغه موارد د ارزښت وړ دي چې د انسان د ګټې سبب ګرځي.

بل پلو کانت د یو ټیلیټرنیزم په ضد تر ټولو مخکښ او مشهور فیلسوف دی، کانت وایي په نیکمرغۍ پسې تر شا زغلېدل بې فایدې دي ځکه کیدای شي موږ په دې کې له ناکامۍ سره هم مخ شو، او که نېکمرغي ذاتاً د ارزښت وړ وي نو کله چې مضر اشخاص په نړۍ کې پرمختګ کوي نېکمرغه اشخاص به د ناراحتۍ احساس وکړي. همدا راز کانت په دې نظر دی چې په نړۍ کې یوازینی ارزښتمند شی د نیکۍ اراده ده او نېکه اراده عبارت ده له (د هر هغه کار د ترسره کولو لپاره تمایل او عزم چې نېک وي) د کانت په نظر دا یو معقول اصل دی او هر عاقل موجود کولی شي پیروي تری وکړي ځکه انسان ته په کار دي چې تل روغ او ریښتینی اوسي حتې که په دروغو تاسو ته یوه ستره ګټه هم لاسته درځي نو باید پرهېز تری وشي.

که د کانت نظریات وپلټل شي نو تر ټولو ډېره توصیه پکې ددې لیدلی شۍ چې ریښتیني اوسۍ، روغ کارونه کوۍ، د دروغو وعدې مه ورکوۍ، سخاوت کوۍ د نیکۍ غوښتونکي اوسۍ خپل استعدادونه عبث مه ضایع کوۍ په حیواناتو مهربان اوسۍ، هیڅکله ځانوژنه مه کوۍ.

اوس راځو په مقایسوي ډول دواړه نظریات سره پرتله کوو

لومړی نمونه: فرض کړئ یوه مېرمن په یوه جزیره کی د مرگ په حال کی ده او په دی جزیره کی د هغی یوه وریره ده چی فرشته نومیږي هغه خپلې وریری یعنی فرشتی ته وصیت کوي چی ټول مال یې په یوه نیکه لاره کی ولگوي فرشته وعده ورسره کوي چی د هغې ټول مال به د یو لوبغالي په جوړېدو کی لگوي کله چی دغه مېرمن مړه کیږي او فرشته له جزیری نه ابادئ ته راځي او هغه گوري چی د خپلی ترور پیسې په همدغه لوبغالي مصرف کړي خو یو وخت پوهیږي چی د ماشومانو یو هسپتال د پیسو د نشتوالي له امله خراب پروت دی اوس فرشته خپل نیت بدلوي او د لوبغالي لپاره ځانگړی شوی پیسی د کوچنیانو په روغتون لگوي. اوس آیا فرشته په خپل قول وفاداره پاتې شي ؟

دلته د کانت د نظریې پیروان وایي چی بلی فرشته باید په خپل قول ثابته پاتې شي ځکه چی وعده ماتول سم کار نه دی فرشته باید په خپل اصل وعده کلکه پاتی شي ځکه که هغی نه غوښتل له اوله به یی وعده نه کوله. له بل پلوه یوټیلیټرنستان وایي چی هر څه په دی پوری تړلي دي چی وپوښتل شي چی آیا د لوبغلي په جوړېدو انسان ته زیاته فایده رسیږي او که د هسپتال، که لوبغالی مهم وو نو په خپل قول دی ودریږي خو که روغتون انسان ته له هغې زیاته گټه درلوده نو باید خپله وعده ماته کړي؟

دوهمه نمونه: د هند په کلکته ښار کی د تیریسیا مور خپل ټول عمر د مرگ په وخت کی د بی وسه او بی کسه خلکو په خدمت تېر کړ، د فایده باورانو په باور ددی کار فایده ډېره کمه ده د یو فایده باور د محاسبې له مخی د تیریسیا مور ته په کار دي چی خپل عمر د ژوندیو خلکو د خدمت لپاره وقف کړي ځکه د مړه کیدونکو کسانو په نسبت د ژوندیو مرسته کول مهم دي.

دریمه نمونه: داسی وگڼئ چی د بولیسو اداره له ډیره وخته د قاچاقچیانو د یو گروپ په لټه کی ده خو نده توانېدلی چی کومه نښانه او سند یی په اړه بیاموميٰ، یوه ورځ د قاچاقچیانو یو ملگری د پولیسو اداری ته ورځي او د باندِ د غړو د نیولو لپاره ټول مهم اطلاعات ورکوي ددی کار انگېزه

له پخوانيو کړنو د هغه د پښېمانۍ احساس نه دی بلکی د هغه او د ملګرو تر منځ داخلي اختلافات دي نو پوليس باید څه وکړي؟

د یوټیلیټرنسټ په نظر باید هغه ته مصؤنیت ورکړل شي ځکه د ټولنې د اکثریت منافع په بله هره ملاحظه بهتري لري، خو کانت به د مخبر د پخوانيو جناياتو په وجه د هغه په مجازات ټينګار وکړي. اصلاً د کانت نظریه په دی ولاړه ده چی که اسمان راپریوځي هم د حقایقو په تعمیل کی باید سستي ونشي مثلاً په هیڅ وجه باید دروغ ونه ویل شي که څه هم د هغه دروغو په ویلو تاته ګټه حاصلېږي.

دلته موږ یو ټکي ته په دقت کولو مجبوریږو د مثال په ډول: تاسو د نازیانو له وېرې څو تنه یهودانو ته په خپل کول کی پنا ورکوئ خو شپبه وروسته نازي عسکر د یهودانو د پلټنې په جریان کی ستاسو کور دررسېږي آیا تاسو نازي عسکرو ته وایئ ی څو تنه یهودانو ته مو به خپل کور کی پنا ورکړی څو هغوئ يې د وژلو کندی ته بوځي او که په دروغ ویلو به د څو تنه بېګناه کسانو ژوند ژغورئ؟ - په داسی حال کی چی تاسو مجبور یئ چی د یوی قاعدی په عملي کولو سره هغه بله قاعده نقض کړئ. خو داسی ښکاري چی یوټیلیټرنیزم هم ګڼ عیبونه لري، که فرض کړو چی د نېکمرغۍ ترلاسه کول د ژوند مهم او حیاتي اصل دی او موږ ټول کوشش کوو چی په خپل ژوند کی نېکمرغي ترلاسه کړو خو دا چی نېکمرغي تل له مشروع لارو نه ترلاسه کیږي او کله کله موږ د نېکمرغۍ د ترلاسه کولو لپاره د نامشروع لارو کارولو ته اړ کېږو نو آیا دا به مناسبه وي چی د یو مطلق ارزښت لپاره چی ترلاسه کول یی تر بل هر څه اړین دي له نامشروع لاری کار واخلو؟ - یا د خپلی ګټې لپاره ریښتیا پټ کړو او دروغ ووایو؟

د رابرټ نازیک په اند چی د فایده ګرایۍ په ضد یو بل نوموتی فیلسوف دی ((فایده باوري موږ ته امر کوي چی ګټو ته په حقایقو ترجیح ورکړو هغه وایي په حقیقت کی انسان ته پکار ده چی تصادفي حقیقت ته په نامشروع خوشالۍ بهتري ورکړي او دا د اخلاقو بنیادي اصل دی)). د فایده

باورئ یو بل مشکل دادی چی مورږ ته امر کوي چی خپل اخلاقي فعالیت یوازی تر هغو کسانو محدود کړو کومو ته چی په اسانۍ لاسرسی لرلی شو او له هر هغه چا څخه صرف نظر شو چی کومک ورسره مشکل دی.

جي مور (G,mor) ددی سوالونو لپاره یو مناسب ځواب وایي هغه څرګندوي ((دبدبختیو مخنیوی له دی ډیر مهم دی چی د خوشبختیو لټون دی وشي او که لږ یې واضحه ووایو ددی نظریاتو تایي یوازی د یو سالم عقل په فیصله سره کیدلی شي)).

بلاخره نه د کانت نظریه او نه هم د ستوراټ میل او د ملګرو نظریه یې د عوامو خلکو د صحت او تایید وړ دي ځکه چی سوال پیدا کوي چی ولی باید یو ساده نظریه لکه چی وایي د نیکمرغئ نظریه د مطلق ارزښت قابل ده د عملي کېدو وړ وي؟ - آیا مورږ د جي مور د کتګورئ په شکل یوه بله درمیانه نظریه نشو څېړلی؟ - نو په پایله کی دی نتیجی ته رسېږو چی د نیکۍ لور ته تمایل تر ټولو باوري اصل دی خو تر څنګ یی په یو خاص اصل کلک درېدل هم معقوله خبره نه ده او دا په هغه صورت کی چی په همدغه خاص اصل ټینګار د یو انسان په زیان تمامېدی شي.

مارکس او مارکسیزم

د کارل مارکس عقل چې د چک هیګل د مابعدالطبیعي او د ریکاردو له اقتصادي ځواکمنو نظریاتو قوت اخلي د نولسمی پیړۍ د صنعتي انګلستان په رامنځته کولو کی ټاکونکی رول درلود.

د شلمې پیړۍ د نړۍ په سیاسي او کلتوري نقشه کی د مارکس د افکارو تاثیر تر بل هر متفکر زیات وو، خو مارکس واقعاً په څه عقیده وو ؟ - مارکسیست فلسفه چې لړترلړه تر همدې وروستیو پوری د نړۍ ډیرو هېوادو پری د وفادارۍ سوګند یاداوو دقیقاً څه شی ده ؟- دی سوالونو ته موثق ځوابونه حتی که موجود هم وي په دی کوچنۍ لیکنه کی یې ځایېدل ناشوني دي، په دی سربېره د لومړني مارکس (چې د الماني ایدیالوژۍ لیکوال وو) او وروستي مارکس (چې د سرمایه دارۍ د بنسټ لیکوال وو) تر منځ د ظاهري ناهمغږۍ تاثیراتو هم دا مسئله له مشکل سره ممخ کړی ده. له بلی خوا هغه کسان چې مارکسستان نه دي خو د نظریاتو پوهېدلو یې علاقه‌مند دي د کتابونو د چاپ په وخت د مارکس د خاصې ژبی د کارونی له امله د مارکس به سیاسي او اقتصادي استدلال نشي پوهېدای او لا یې پېچلي موارد سختوي. دلته موږ غواړو چې د کارل مارکس افکار په یوه داسی طریقه تاسو ته توضیح کړو چې نه خو ډیره ساده او توهین آمیز وي او نه هم ډېر مغلق او پیچلي.

کله چې مارکس د ټولنو په اړه بحث پیلوي هغ معتقد دی چې د یوی ټولنی سیاسي کلتوري او حقوقي وضعیت د هغه ټولنی د اقتصاد په څرنګوالي پوری تړلی دی، لکه چې مخکی مو وویل مارکس د نورو روښانفکرانو غوندی د هیګل له تاریخي او فلسفي دیدګاه نه متأثر وو، له هیګل سره د مارکس دغه علاقه د هغه له کتاب د روح بنسټ پېژندنی پوری تړاو لري، مګر د ۱۸۴۰ م په اوږدو کی هغه په دی باور وو چې د ټولنو تشکیل کوم روحي تړاو نه سره لري. دلته وو چې هغه خپل لومړنی نظر تغیر کړ او د یو بالغ نظر په توګه یی دوهم مسیر تر تعقیب لاندی ونیو او همدا ځای د هیګل او مارکس د نظریاتو د بیلتون پیل وو. مارکس تر دی وروسته یو بل پړاو ته مخه

کړه چې اوسمهال يې خلک ډياليکټيک ماټرياليزم بولي. د مارکس په اند د يو دولت داخلي جوړښت د همغه دولت د توليدي قوی په رشد او تکامل پوری اړه لري او ددی لپاره چې وپوهېږو يو دولت څنګه اقتصاد لري اړينه ده چې د همغه دولت د داخلي کلتوري او حقوقي موقف په څرنګوالي ځان خبر کړو.

مارکس د پرمختګ مراحل د مالکيت په بېلابېلو انواعو پوری تړلي بولي. د مالکيت له اقسامو د همغه وخت يو مشهور قسم لومړنی اشتراکي مالکيت دی خو وايي اشتراکي مالکيت په هغو ټولنو کی د تطبيق وړ دی چې هلته د توليد پړاو تر اوسه نه دی تکميل شوی او د ټولنی اقتصاد په مالداریٔ او کرنی تکيه وي.

د مارکس په فکر فيوډالېزم ټولنه په طبقاتي ژوند ويشي او تر ټولو او دوه طبقی رامنځته کوي چې يوه يی هم ځمکوال او دوهم يی بی ځمکی طبقه وي او دا حالت ټولنه پانګوالیٔ ته راکاږي. په پانګوالیٔ کی هر چيرته چې راکړه ورکړه ډيره وي هلته د پانګوالو او تجارانو ظهور کيږي هغه طبقه چې د ځمکوالو له طبقی سره کاملاً متفاوته ده او دا د مالکيت دريم قسم بلل کيږي.

سرمايه داري يا پانګوالي د يوی بلی طبقی د زيږندی او حتی د کاميابۍ يوه پوړۍ ده چې د کار ابزار په کنټرول کی لري لکه کارخانی بانکونه شرکتونه او نور... دا طبقه چې له پانګوالۍ سره اوبدلی طبقه ده بوژوازي بلل کيږي.

د مالکيت پينځمه مرحله سوسياليزم ده مارکس متعقد دی چې په ټولنه کی د کاري ځواک او روښانفکرۍ په زرغونېدو سره د سوسياليزم عملي کېدل ممکن شي. پرولتاريا يعنی ټيټ پوړی صنعتي ځواک د کمې مزدوریٔ په مقابل کی کار کوي او د دویٔ په کم معاش کار کول د هغویٔ د اربابانو يعنی بورژواز طبقی د چاغښت او سرمايه کيدلو باعث ګرځي. البته پرولتاريا د خپل ژوند د تضمين په خاطر کار کولو ته اړتيا لري او دا يوازی بورژواز طبقه ده چې دویٔ ته کار او معاش

ورکولی شي که څه هم د دوئ مشران د کارگرو کار کولو ته اړ دي خو په متناسب ډول د پرولتاریا اړتیا تر بورژواز هغې زیاته ده.

د مارکس په نظر سوسیالیستي انقلاب هغه وخت بریالی کیدای شي چې کله کارگره طبقه ځان تر خپلو اربابانو قوي احساس کړي دا وخت کارگره طبقه د کار ابزار په خپل کنترول کې راولي عیناً هماغسې چې پانگوالي د بورژوازۍ په کامیابۍ کې لاس لري سوسیالیزم هم کولی شي کارگر په خپلو بادارانو برلاسي کړي. مارکس سوسیالیزم له زوال څخه خالي نه بولي هغه اټکل کوي چې د کمې پاملرنې په صورت کې سوسیالیزم ډیر ژر له خپل منځ نه نړیدلی شي او د پرولتاریا دیکتاتوري د دغه مرحلې د پرځولو تر ټولو لومړنۍ نښه بولي. د مارکسیستي نظریې په بنیاد د انسان د تکامل نکته هغه وخت ترلاسه کیدلی شي چې په دغه دیکتاتورۍ غلبه حاصله شي چې په پایله کې به یې نه شخصي مالکیت وجود ولري او نه هم طبقاتي اختلافونه

مارکس یا بل هیڅ کس دا نه ده څرگنده کړې چې کمیونستي چوکاټ له څه شي سره شباهت لري، مارکس په لومړي عبارت کې یو جنت ترسیموي چې خلک خپل زیات وخت په شغل او تفریح مصرفوي په نورو توصیفاتو کې د مارکس د ښار ارمان په نوم مفکوره چې هلته انسانان یو بل نه استثماروي او هیڅ ډول طبقاتي ژوند وجود نلري او هیڅ فساد او ټولنیز مشکلات نشته.

یو مبهم بحث دادی چې آیا کارل مارکس متعقد وو چې ټولې ټولنې باید لومړنۍ اشتراکي مرحله غلامي، سرمایه‌داري، سوسیالیزم تر کمیونیزم عملي کړي او که څنگه ؟.

شواهد وجود لري چې ښیي مارکس هیڅکله ټینگار نه کاوو چې د خپل ښار ارمان ته د رسېدو لپاره غیر کمونستي ټولنی هم خپل دغه نظریې عملي کېدو ته راکش کړي. مارکسیزم وایي یوازی یو خشن انقلاب کولی شي تحمیلي حکومتونه له منځه یوسي. مارکس باوري وو چې ددغه حکومتونو په خلاف کامیاب انقلابونه کولی شي پرولتاریایي دولت منځته راوړي او هلته به هیڅ

هغه دولت چې موږ یې د مستبدو او منفورو دولتونو په توګه یادونه کوو وجود نه لري. پرولتاریا دولت به ډیر ژر له منځه لاړ شي او خپل ځای به کمونیزم ته وسپاري مګر تاریخ ثابته کړی چې پرولتاریا دولتونه په اسانۍ او لنډه موده کې له منځه نه ځي بلعکس دا داسې حکومتونه دي چې پنجې یې د انساني ژوند هر کونج ته په اسانۍ رسېږي. بناً مارکسیستي نه انارشیزم منځته راوړي او نه هم ازادي. خو په پایله کې دا خبره هم یادولې شو چې که جګړییز انقلاب په هر علت وي په نړۍ کې یو ناکاره او خطرناک سیاست بلل کیږي.

اقتدار او بی دولتي

ډیری خلک به انارشي یا بی دولتي د اجتماعي کړکېچ او خشونت په توګه تلقي کوي که څه هم د انارشیزم نظریې پلویان دا نه وایي چې ګډوډي د هغوئ مطلوب هدف دی بلکې انارشیستان وایي چې که چیرته هیڅ دولت نه وای د انسانیت وضعیت به لا بهتر شوی وای، دوئ د ټولنی د نظم لپاره ځینی ساده لاری چاری ښیي. د پي جي پروډن په څېر اشخاص فکر کوي چې ټولنیزه ګډوډي او کړکیچ عادي انسانان منځته نه راوړي بلکې دا دولتونه دي چې مشکلات یې پیدا کړي دي. له حکومت نه د پروډن تعریف په دی ډول دی چې: د حکومت تر واک لاندی اوسېدل مساوي دي له نظارت لاندی اوسېدل، پوښتل کیدل، لارښوونه کیدل، قانوني کیدل، کنټرولېدل، مهار کېدل، ارزیابي کېدل، تحقیرېدل او محکومېدل دداسی مخلوقاتو له لوري چې نه ددی کار مناسب عقل لري نه په نورو انسانانو کوم فضیلت لري او نه هم ددی کار حق لري.

ښی او چپ انارشېزم

کیڼ اړخي انارشیستان د نولسمې پېړۍ له اشخاصو مثلاً پرینس کرویتکین څخه عبارت دي. دوئ عقیده لري چې بی دولته ټولنی د یوی ډیموکراتیکی داوطلبانه همکارئ په پایله کې راتلی او ټینګېدای شي. شخصي دارایي به له شخصي لوازمو په استثنی یا ډیره کمه وي او یا به بلکل موجوده نه وي ځکه چې زراعت او د تولید منابع به د خلکو تر عمومي کنټرول لاندی وي.

ښي اړخي انارشیستان د نوی سیاسي نظریې څانګه ده چې ځینی وخت د سرمایه‌دارو ازادي غوښتونکو په نامه هم یادېږي. سرمایه دار ازادي غوښتونکي د ډیری کمی فیصدئ دولتي نظم غوښتونکي دي مګر ډېر کم له دغی ډلی نه بلکل دولت نه غواړي، ښي اړخي انارشیستان یا د هغوئ نژدی کړۍ یو داسی وضعیت ته سترګی په لاره دي چې هلته به سرمایه دار سیستم ځواب ورکوونکی وي بلکې یو څه به څارنې پرته.

دوئ وايي سرمايه داري د ټولنى د ټولو افرادو لپاره درنه ګټه راوړي او بلعکس قوانين او ماليات د خلکو دغه عمومي ګټه راکموي. دوئ وايي که چېرته مخالف قوانين او ماليات د توليدي منابعو د انحصار او محدوديت حق له منځه لېرى کړي په دى توګه د سرمايه دارئ طبيعي نظام بلکل خپلواک کېدلى شي.

آيا کولى شو دولت له منځه يوسو ؟

فرض کړئ موږ فکر کوو چى حکومتونه يو بد شى دى څنګه به وکولى شو ځان ترى خلاص کړو؟- موږ واقعاً نشو کولى چى ترى خلاص کړو ځکه د ځمکې د مخ هر ځاى د يو ملي دولتي قلمرو حصه ده. په تېر کى کېن اړخو انارشيستانو باور درلود چى يوازېنئ د خلاصون لار د دولتي لوړپوړو اشخاصو ترور او يا يو ټولنيز انقلاب دى چى دلته بايد د يوى مهمى استثنا يعنى ګاندي نوم واخلو، ګاندي يو کېڼ اړخى انارشيست وو هغه ويل چى بهترينه ټولنه هغه ټولنه ده چى د کوچنيو محلي ګروپونو په داوطلبانه همکارئ ولاړه وي مګر هغه د هر قسم ګډوډئ او زورزياتي مخالف وو ددى په ځاى هغه د منفي سوليز مقاومت په پلوئ ټينګار کاوو.

ښي اړخي معاصر انارشيستان (سرمايه داران) غيرانقلابي لارى چارى توصيه کوي ددوئ ځينى متعقد دي چى کولى شو په سياسي ديموکراتيکو وسايلو دولتونه له منځه يوسو. او يو شمېر نور يى فکر کوي چى هر څومره دولتونه زموږ په روزمره ژوند کنټرول زياتوي په همغه اندازه لا بې کفايته کيږي او ناکاره کيږي چى په نتيجه کى يې خودبخوده پاشل کيږي او له منځه ځي نو په دى توګه اړتيا نشته چى له خشونته ډک بدلون ته لمن ووهو.

ځينى داسى هم شته چى د سياسي مشرانو د سياست په بدلولو ټينګار کوي، انارشيستان بايد کوشش وکړي چى عاقل اشخاص او هغه کسان چى د نفوذ خاوندان دي لکه جنرالان او تجاران دولت سره له همکارئ زړه توري کړي او کله چى دغه متنفذينو انارشيزم ته پنا راوړه دولت په

خپله له منځه ځي. خو دا چې آیا حکومتونه له دیموکراتیک پلوه پرځول ممکن دي ؟- په دی نظر اتکاء چندان معقوله نه ده. عثماني لویه امپراتوري چې د مؤرخانو له نظره فوق‌العاده بی کفایته او فاسده وه کله چې له څو سوه کاله دوام وروسته وپرځېده بی دولتي یی منځته رانه وړه بلکی د عثماني امپراتورۍ له نړېدو وروسته کوچنی خو مضبوط دولتونه رامنځته شول چې تر ډېره صالح او له فساده پاک حکومتونه وو.

دا چې موږ ولی دولتونه لرو او ولی باید د دولتونو تر حکم او قوماندی لاندی کار وکړو ددی سوال ساده ځواب دادی چې هر هغه څه چې طبیعي دي نه تری تېرېدل ښه خبره ده او نه هم طبیعت د حل د یوازینۍ لاری په توګه منل معقوله ده. ځینی خلک وایي د بشر لپاره هر څه چې ممکن دي طبیعت بلل کیږي فکر کوو چې دا مفکوره تر یو حده افراطي ده ځکه انسان په خپل ژوند کی متواتر بدلون ته اړتیا لري او د بدلون لپاره په طبیعت کی انساني دخالت ته اړتیا ده. بلخوا هر هغه څه چې دا مهال یې موږ طبیعي بولو او انسان ته پکی لاسوهنه ممکن نه ده غیرطبیعي بلل منصفانه خبره نه ده.

توماس هابز چې د انګلستان د داخلي جنګونو په موده کې یې ژوند کاوو وایي: دولت د بشریت له طبیعي حالت سره هیڅ رابطه نه لري هغه په دی باور دی چې د بشر خپل اصلي حالت ډېر وحشي او خطرناک دی خلک دولتونه تاسیسوي چې له خپل طبیعي وحشي وضعیت نه وتښتي. هابز وایي لومړنی دولت د یو قرارداد په پایله کې رامنځته شو چې خلکو توافق وکړ څو یو پاچا وټاکي او مطلق قدرت به له هماغه سره وي او ددی قرارداد اصلي هدف د اقوامو او اقشارو ترمنځ سوله قایمول وو. هغه ټینګار کوي چې سوله د یو دولت د رامنځته کولو لومړنی شرط دی او سوله هغه وخت راتلی شي چې کله حاکمان د قدرت مطلق واکمنان وي هغه د واک تقسیم او محدودیت د کورنیو جګړو د پېښېدو اصلي علت بولي.

د دولت او طبیعت په اړه د هابز نظر د فیلسوفانو تر نیوکی لاندی راغلی چی له دغه معترضینو څخه یو مشهور یې هم جان لاک دی لاک وایي انسان طبیعي مسلم حقوق لري، د ازادۍ مالکیت او ژوند حق لري او د دولت وظیفه صرف او صرف د سولی برقراري نه ده. په همدی وجه د دولت قدرت باید محدود وي او په یو قسم باید د مختلفو سازمانونو تر منځ تقسیم شي. د جان لاک دغه شان نظریاتو د امریکا په انقلاب ژور تاثیر درلود او د استقلال اعلامیه طبیعي حقوقو ته څرګنده اشاره لري.په همدی توګه لاک او هابز په دی اختلاف سره لري چی د دولتونو پّ نه شتون کی انسانان څنګه لاری چاری وکاروي؟-.

د انسان نوعیت داسی دی چی کولی شي ځان له اجتماعي نظم او ترتیب سره برابر کړي که څه هم دغه ترتیب او نظم دده لپاره ډېر مختلف او متغیر وي. بعضي طوایف او قبایل په سوله کی ژوند کوي ځینی نور یې په جنګونو سره اخته دي او ځینی یې هم په خپلو همسایه‌ګانو د چور او چپاول له لاری خپل ژوند تامینوي. په دی وجه موږ نه پوهیږو چی په طبیعي حالت کی د انسان اوسېدل او زندګي به څنګه وي ځکه چی د انسان د ژوند طرز ځینی وخت سولییز دی او ځینی وخت جګړییز او نامناسب.

ژوند او مرگ

د فلسفې ځینې پخواني مسایل د ژوند او مرگ په سوالونو پورې رابطه لري او دا موضوع له نژدې دوه زره کاله راهیسې تر بحث لاندې ده. په اخلاقي فلسفه کې د قصدي او غیر عمدي قتل، ځانوژنې، په بل چا د خپل ځان د وژنې، د جنین د سقط او د ځنکدن په وخت کې د یو چا د پرېښودلو په داسې حال کې چې کولی شی ویې ژغورې گڼ سوالونه مطرح کیږي.

قتل څه شی دی ؟-

قتل وژل دي لیکن هره وژنه قتل نه دی دا عبارت ده د انسانانو لخوا د نورو انسانانو قصدي او عمدي وژلو څخه. په دې صورت د حیواناتو له منځه وړل څه د انسان په لاس او څه د نورو حیواناتو په مټ دقیق قتل نه حسابیږي.

دوهم د قتل مرتکب باید پوه شي چې دده مستقیم عمل د یو چا د مرگ باعث کیږي او که هغه نه پوهیږي نو دده دا عمل تقصیر نه بلل کیږي، یو کس چې ځان یې په ډېر مهارت سره د ونې په شکل پیچلی وي او یا یې ځان پکې پټ کړی وي او یو بل څوک یې په ناپوهۍ په لوري ډزې کوي او لگیږي قاتل نه دی لیکن که یو څوک د ډیرو خلکو تر منځ ډزې کوي او دی ته نه گوري چې مرمۍ په چا لگیږي برحق قتل حسابیږي.

دلته د یوې نکتې یادول ضرور دي چې قتل یوه حقوقي مسئله ده او دا چې د قتل موارد د قانون په اساس څه حکم لري د مختلفو هېوادونو تر منځ فرق کوي. کم عمره ماشومان نه شو کولی په قتل متهم کړو ځکه چې هغوئ نه پوهیږي چې مرگ علت او معلول څه شی دي لیکن د نسبتاً اوچت عمر ماشومان چې د مرگ او قتل په باب په څه پوهیږي او په دې جنایت قادر دي فرق لري. د عاقل او بالغ کس دا ادعا چې نه پوهېده وسله خطرناکه ده او یا دا چې وژل یو جنایت دی نه منل کیږي. دا لنډ توضیحات ډېرې سوالونه بې ځوابه پرېږدي لکه:

- ✓ آیا قتل مختلف اقسام لري؟-
- ✓ آیا قتل دقیقاً د یو بیگناه کس د وژلو مساوي دی؟-
- ✓ آیا جنگ د قتل له انواعو څخه یو دی؟-
- ✓ آیا له ځانه دفاع کول اساساً قتل حسابېږي؟-
- ✓ آیا قتل یو بد تعریف لري؟-

د امریکا په قانون کی قتل په لومړئ دوهمه او دریمه درجه طبقه بندي شوي دي دا طبقه بندي په هغه زمینه پوری تړلی ده چی د هغی زمینې په مټ عمدي قتل رامنځته شوی دی خو په انگلستان کی بیا قتل پّ دوه طبقو تقسیم شوی دی قصدي او غیر قصدي قتلونه.

قتل عموماً عبارت دی له هغې وژنی څخه چی یو انسان د یو داسی جرم له کولو پرته ووژل شي چی د وژلو لپاره یې لازم جواز موجود وي. ددی اطلاق په اساس غیرنظامیان او عادي خلک چی په جنگ کی وژل کیږي د قتل قربانیان بلل کیږي. دا د فلسفې نظر دی ضرور نه ده چی حقوق دانان دی له دی وروستي نظر سره موافق وي. په جگړه کی ښکېل داوطلب سربازان په هغه صورت کی بیگناه نشي بلل کیدای چی جگړه غیر عادلانه وي په دی صورت کی عساکر یا خو قاتلین حسابېږي او یا هم د قاتلینو شبیه کوم بل څه -. د عسکرو دا دلیل سم نه دی چی (ما یوازی د امر اطاعت کړی دی) د مثال په ډول: هغوئ چی په نسل وژنه کی برخه لرله همدغه بهانه کوله خو دا بهانه معقوله او د منلو وړ نه ده. د منځنیو پېړیو فیلسوفان دا خبره تاییدوي چی دفاعي جنگ روا دی. ویتوریو او گروتویس وایي چی د غیرنظامیانو او عادي خلکو په نښه کول هیڅکله جواز نه لري او دا کار عیناً قتل حسابېږي.

زیاتره فیلسوفان له ځانه دفاع کول بی قیدوشرطه روا حق بولي. توماس هابز لیکي: موږ نشو کولی انسان له خپلې دفاع نه محروم کړو دداسی چا په مقابل کی چی دده په لور زغلي او له منځه وړل یی غواړي. او دا میثاق چی په تشدد نشو کولی د تشدد مخه ونیسو باد او هوا ده، هر انسان د

ژوند کولو حق لري له خپل ځان نه دفاع کول د ژوند له حق سره مساوي ده خو په دی شرط چی د مدافع شخص انگېزه له ځانه دفاع وي نه حمله کوونکي ته صدمه رسول. د تېښتی د امکان په صورت کی د مهاجم وژل روا نه دي په داسی حال کی د مهاجم وژل چی د خپل حفاظت بله لار نه وي موجوده د غرب قضایي حوزه قتل نه بولي. په امریکا او فرانسه کی افرادو ته د شخصي داراییۍ د حفاظت لپاره د مهاجم وژل جایز دي.

کله چی د قتل نوي توجیهات لیدل کیږي مجبور یو چی قتل ته هم یو نوی تعریف ورکړو لکه سیاسي ترور، د خلاصون جگړه او داسی نور... خو که توجیه هر رنگه موجوده وي عمومي او واضح خبره داده چی قتل یو رذیل عمل دی.

ځانوژنه څه شی ده ؟

ادعا کیږي چی ځانوژنه یو شریف عمل دی ځینی وخت د سقراط مرگ د یو دلیل په توگه راوړل کیږي خو دا نمونه دا خبره نه ثابتوي چی ځانوژنه یو ښکلی عمل دی. خو بیا هم کولی شو ووایو چی هر ویرانوونکی عمل ځانوژنه نه ده، له خطره ډک عملونو سره مینه لرل لکه د تیز رفتاره موټرو زغلول چی د مرگ باعث کیږي ددی نښه نه ده چی هغوئ واقعاً غواړي چی مړه دی شي. له فوځ یا خطري مرگوني بل هر څواک سره یو ځای کېدل د ځان د وژلو مانا نه لري حتی یو سرباز چی ځان په نارنجک ورغورځوي څو د خپلو نورو ملگرو ژوند وژغوري له مرگه وروسته د زړورتیا مډال ورکول کیږي او په ځانوژنی نه متهمیږي.

په خپله د سقراط مرگ ځانوژنه نه وه، د یونانیانو تر منځ د شوکران څښل د اعدام یو شکل بلل کېده. فرض کړئ که په اعدام محکوم یو زنداني د زهرو له څښلو غاړه غړولی وای نو د اعدام حکم به یې په یوه بله خطرناکه طریقه عملي شوی وای. د سقراط له لوري د شوکران څښل په دی مانا وو چی هغه غوښتل د دار تختی ته په یوه نسبتاً اسانه او ارامه لار ورشي خو ځان ته له داسی

لاری د مرگ سزا ورکول لازم عمل نه دی ځکه کېدای شي سقراط د مرگ له سزا بخښل شوی وای په هغه حالت کی به سقراط هېڅکله شوکران نه وو څښلي.

د ځینو په نظر ځانوژنه هر وخت بده نه وي ځکه ځینی وخت ژوندي پاتې کېدل ډېر بد عواقب لرلی شي چی له مرگه هم بدتر وي. یو ډله خلک وایي ژوند زما خپل دی هر وخت چی هر څه می زړه غواړي له ژوند سره یې کولی شم. ځینی وخت له مرگه د بدتر حالت له ویرې خلک ځانوژنی ته ترجیح ورکوي مثلاً له نازي المان سره د جنگ په وخت به انگلیسي مامورینو زهري کپیسول له ځان سره گرځول ځکه که نیول شوي وای تر داسی اندازی شکنجه کېدل چی تر مرگ سل واره بدتر وو. کله چی د دردونو د مخنیوي تکتیکونه محدود وو د سرطان مریضانو ته به تر حده زیات مرفین ورکول کېدل چی عیناً حکم یی درلود. دا چی آیا کولی شو ووایو چی ځانوژنه همېشه روا ده ؟- ځینې خلک استدلال کوي چی دقیقاً هماغسی چی یو انسان حق لري خپل زاړه اخبارونه د کور زاړه لوښي او لباسونه له منځه یوسي خپل ژوند ته هم خاتمه ورکړي ځکه زندگي د هر چا شخصي ملکیت دی او د هر چا ژوند په همغه کس پوری تعلق لري.

سمه ده دا به ومنو چی هر کس د خپل ژوند مالک دی لیکن دا به څومره لازمه وي چی خودکشي هم د انسان خپل حق وبلل شي ؟-

زما حق به د یو بی ارزښته شي لکه زوړ اخبار او د چای د زاړه لوښي د له منځه وړلو لپاره ومنو لېکن دا په دی مانا نه ده چی موږ د هر هغه څه د له منځه وړلو حق لرو چی موږ یی مالکان یو. ژوند د یو انسان له ارزښته ډک ملکیت دی او ددی ملکیت له منځه وړل د یو انسان مطلق حق نه شو بللی ځکه ځینی وخت د یو چا په ژوند پوری د نورو انسانانو ژوند تړلی وي. په پخواني روم کی پلارانو خپل اولادونه له منځه وړلی شول ځکه هغه وخت دا نظریه غالبه وه چی اولادونه د هغوئ په پلرونو پوری تعلق لري او د همدی تصور په بنیاد میړونو خپلی ښځې هم وژلی شوی.

په غرب کې د عیسویت او ورپسې د فیمنېزم له تاثیر وروسته ټول دغه ډول پخواني رواجونه او د مالکیت نظریات وحشي وبلل شول.

ژوند د هر انسان خپل حق نه دی بلکې په یو ډول د هغه د ژوند حق له هغه ماحول سره شریک دی چې دی پکې اوسېږي او ده ته یې روزنه ورکړې ده. مثلاً په جاپان کې ځانوژنه تر ډېره قبیح عمل نه بلل کیږي خو که په فساد تورن یو جاپانی تجار په خپل فساد کې رسوا شوی وي او هغه د خپلې رسوایئ په پایله کې وغواړي ځان ووژني دا به د جاپان په نسبت په یو غربي هېواد کې بده وګڼل شي ځکه چې هغه غواړي د پولیسو د مجازات له وېرې دا کار وکړي. په غرب کې ځانوژنه له متضررو اشخاصو د ښښنې د غوښتو یوه لار نه بلکې له سزا نه د شرمناکې تېښتې په توګه تلقي کیږي.

د شر وجود

په نړۍ کې د شر موجودیت د توحیدي خدای پېژندنې لپاره عمده مسأله ده چې په بنیاد یې خدای مطلق مهربانه او مطلق واکمن دی. ځینې نور دینونه وجود لري چې د هغوئ د لمانځنې خدایان نه مطلق رحیم دي او نه مطلق قادر. همدارنګه داسې دینونه هم شته چې وایي د خدای ذات یو ناپېژندل شوی شی دی په همدې دلیل ددغه دین پیروان ګمان کوي چې د یو ناپېژندل شوي خدای عبادت کوي.

د اسلام، عیسویت او یهودیت برخلاف هغه ادیان چې ګڼ شمېر خدایان لري د شر د وجود شاید د خپلو خدایانو تر منځ د کشمکش نتیجه وبولي چې نه مطلق قادر دي او نه مطلق رحیم.

ملحد فیلسوف ډیویډ هیوم د شر مسئله داسې تشریح کوي: که په نړۍ کې د شر وجود د خدای په اراده وي په دې صورت کې هغه خیرخواه نه دی او که د شر وجود د خدای په اراده نه وي نو په دې صورت کې هغه مطلق قادر نه دی. دا چې شر به خامخا یا د خدای په اراده وي یا د خدای بې ارادې، نو په دغه دواړه حالته کې به خدای هم یا مطلق قادر نه وي یا مطلق رحیم. او درېیمه نتیجه هم ممکن ده او هغه دا چې خدای بلکل وجود ونلري. ډیویډ هیوم دا مسئله واضح نه کړه لیکن په خپلو لیکنو کې یې ځای ځای د شر وجود د خدای د عدم وجود د یو دلیل په توګه کارولی دی په همدې دلیل موږ د هیوم د درېیم نظر په سر له بحث نه صرف نظر کوو.

موږ به معمولاً د هغه شر تر منځ چې انسان یې ایجادوي او د هغه شر تر منځ چې انسانان کنټرول نه پرې لري په تمیز قایل شو. دا چې یو انسان بل ته شر پیدا کوي کولی شو اخلاقي شر ونوموو خو د زلزلې، قحطۍ او مریضۍ په شان شرونه طبیعي دي.

د الاهیاتو ځینی عالمان تاکید کوي چې شر صرف یو ذهني مفهوم لري. د شر او بد کلمات د نارضایت له صفاتو پرته بل څه نه وي، یعنی که په ساده ژبه ووایو هر هغه څه چې زموږ بد راځي او نفرت مو تری کیږي شر دی او هر هغه څه چې موږ ورسره موافق یو خیر یې بولو.

د ابن میمون په شان فلاسفه متعقد وو چې هر هغه څه چې له خیر نه خالي وي او د انسان تاوان پکی وي شر دی. بیماري، قحط، فقر او جهل ذاتاً شر دی ځکه چې انسان ته بدبختي راوړي. انسان نشي کولی ووایي چې شر خدای پیدا کړی دی، که فرض کړو ووایو چې یو سړی ړوند دی هغه ته ړندېدل شر دی ځکه چې عدم بینایي ده. یا په ملاریا ککړ یو کس ته د هغه د صحت غیر سلامتي یو شر ده خو دلته شر عدم نه ده وجود ده، د وینی په جریان کی د پلازما په نامه د ذره بیني موجود وجود.

بل اعتراض په هغه نظریه دی چې هم شر عدم او نشت بولي او هم یې د علت د قوی په توګه مطرح کوي کولی شو استدلال وکړو چې نشت نشي کولی د هیڅ څه شي علت شي ځکه یو څه چې نه وي نو علت به څنګه شي.

کله چې د علت او معلول مسئله راځ نو ضرور ده چې سرچینه به یې له یو وجود نه شروع کیږي. مثلاً ستالین او هټلر د یو وحشتناک شر علت ول هغوئ په خپل نوبت نور شرونه راوټوکول. دلته شر له خپلی سرچینی نه شروع شو او د دغی سرجینی په توګه ستالین او هټلر علت ول نه عدم او نشت.

ظاهراً د عدم نظریه د شر له مسئلی نه عاجز دی نو که شر د خیر نه شتون ته وایي دلته دا سوال مطرح کیږي چې څه علت دی چې دغه وحشتناک واقعیتونه رامنځته کیږي که چیرته خدای مطلق رحیم او مطلق قادر وي نو ولی اجازه ورکوي چې دغسې وحشتناک حقایق رامنځته شي ؟-

آیا د خدای او انسان د خیرخواهئ تر منځ فرق شته ؟-

که چېرته په همدې نکتې توافق وکړو چې د انسان او خدای خیرخواهي په نوعیت کې متفاوته ده نو آیا دا د شر د مسئلې حل دی؟

ددې سوال په جریان کې سړی ویېلی شي چې آیا هغه خدای چې خېرخواه نه دی د عبادت لایق دی؟- دا ډېره لرې ښکاري چې خیرخواه خدای دی وکولی شي وحشتناک شر چې په دنیا کې موجود دی امضا کړي او روا دی یې وبولي. که یو شخص د ماشومانو یوه ډله په حبس کې واچوي او تر مرګه یې وږي کړي داسې شخص به خلک دارالمجانین ته بوځي او د لیوني ګمان به پرې وشي نو څنګه به یو مطلق قادر خدای وکولی شي هره ورځ د قحطۍ له وجې معصوم ماشومان ووژني؟-

همدا راز دا سوال مخې ته راځي چې د تکوین د نظریې دا دعوه چې خدای انسان په خپل شکل پیدا کړی دی څنګه ومنو. د الاهیاتو عالمان چې د متخصصو مؤمنانو اکثریت یې تشکیلوي وایي چې د خدای او انسان تر منځ شباهت جسماني شباهت نه دی بلکې تر ډېره حده دغه شباهت روحاني شباهت دی نو آیا په دې صورت کې د اجماع په باب د تکوین تفسیر رد کړو؟-

ظاهراً د خدای له وجود نه منکر فیلسوف ډیویډ هیوم وايي: د خدای په اړه دا تصور چې انسان یې په خپل شکل پیدا کړی دی کاملاً غلطي ده. آیا له دې نه دا نتیجه واخلو چې خدای خیرخواه دی خو قادر مطلق نه دی ؟- هیوم په ریشخند انداز سره وايي هغه خدای چې دا نړۍ یې پیدا کړې ده لومړی یې باید خپل هنر په یو بل څه ازمایېلی وای. هیوم وايي شاید د جهان خالق زوړ شوی وي یا شاید د نړۍ جوړوونکی خدای کوچنی ماشوم وي چې تر اوسه لا تازه زده کړې کوي.

که چیرته شر یوه طبیعي پدیده وي او انسان هم د خیر او شر تر منځ په فرق او انتخاب کولو کې خپلواک وي نو په دې اساس موږ باید د خیر او شر تر منځ په انتخاب قادر واوسو. لیکن د سېلابونو، خشک‌سالۍ او بیمارۍ په شان شرونه د انسان د انتخاب په نتیجه کې نه راځي، د هیوم

نتیجه ګیري داده چې زموږ لپاره د خدای ذات نالیدلی او ناپیژندل شوی دی او موږ نشو کولی یو نالیدل شوی شی کاملاً وپېژنو.

البته د هغه کسانو لپاره چې ملحدین دي د شر مسئله مطرح نه ده نږی اتفاقاً د شرورو لرونکی ده دقیق هغه ډول لکه نور طبیعي اشیاء چې وجود لري. د ملحدینو یوه ډله وایي چې د شر موجودیت همغه څه دي چې دوئ لا نور د خدای په وجود بی باوره کوي. لېکن د شر مسئله په خدای د بی باورئ مطلق او مطمئن دلیل نه دی که څه هم ځینی وختونه دا مسئله د خدای د وجود په وړاندی غاښ ماتوونکی ځواب وي خو په حقیقت کی داسی نه ده. موږ یو څو ځوابونه وړاندی کوو هغه چې تر اوسه مذهبي او غیرمذهبي فیلسوفان پری په بحث اخته دي.

- شر وجود نه لري
- خدای وجود نه لري
- شر هم وجود لري خدای هم وجود لري، هغه مطلق مهربانه دی لیکن مطلق قادر نه دی
- شر او خدای دواړه وجود لري، هغه مطلق قادر دی خو مطلق مهربانه نه دی
- شر او خدای دواړه موجود دي، لیکن خدای نه مطلق رحیم دی نه مطلق قادر
- خدای موجود دی لېکن تر اوسه په مکمل ډول د هغه د ذات درک او پېژندګلوي نه لرو
- څه مسئله نشته، د خدای څرګنده خېرخواهي د هغه څرګند قدرتونه او د شر ښکاره او ثابت موجودیت متقابلاً سره جوړ دي لېکن ددغه جوړښت نوعیت یو راز دی چې د بشر له درک او فهم نه لوړ دی.

د خدای وجود

یهودیت او مسیحیت دینونه خدای د یو نامخلوق او نامتناهي موجود په توگه تصور کوي چې نړۍ او هر څه چې په نړۍ کې دي همغه پیدا کړیدي. دا موجود د بشر په نسبت د خالق مقام لري ددغه دواړو دینونو په عقیده خدای د پلار په مقام دی چې خپلو انساني بچیان هم په دی دنیا او په اخروي دنیا تعذیبوي او تحسینوي. اسلام یعنی دریم لوی توحیدي دین په ځینی مواردو کی له دغه دواړو دینونو سره مشترکات لری. که څه هم مستقیماً خدای د پلار په توگه نه تلقي کوي لېکن بیا هم ددی باوجود الله یعنی د مسلمانانو خدای په قرآن کی د هو په لفظ ځانته اشاره کوي او دقیقاً د یهودانو او مسیحیانو د خدای په شان انسان تعذیبوي او تحسینوي.

البته د خدایانو مربوط تصور ددغه دریواړو دینونو له تاریخچې ډېر پخوا دی، داسی تر سترگو کیږي چې د خدای په اړه تصور د نړۍ د تاریخ په ټولو پیژندل شوو ټولنو کی د یو اساسي تصور په توگه موجود وو. د فیلسوفانو په باب باید ووایو چې هغوئ پیړی پیړی د خدای د وجود په اړه فکر کاوو د هغوئ علاقه غالباً په دلایلو متمرکزه وه.

آیا کولی شو د خدای وجود اثبات کړو ؟-

او یا دا چې هغه تنها تر ایمان پوری متعلق وبولو ؟-

د خدای د وجود د اثبات لپاره مهمترین دلایل عبارت دي له : دلیل د الهام په بنیاد، دلیل د معجزاتو په بنیاد، دلیل د علت اولی، دلیل وجودي، دلیل اتقان صنع.

دلیل د الهام په بنیاد

ټول دریواړه لوی توحیدي دینونه ادعا کوي چې ځینی وختونه خدای نارینه او ښځینه وو ته ځان په مخصوصه توگه ښایي په دی توگه درېواړه دینونه تعلیم ورکوي چې خدای په کوه طور کی

ځان موسی (ع) ته ښودلی دی او لس فرمانونه یعنی لس لوحی او قوانین یې هغه ته ورکړل. په دی سربېره عیسویان عقیده لري چی ځرنګه د نوي تعهد په بنیاد خدای عیسی مسیح په واسطه نوی شریعت بشر ته وحی کړ، په داسی حال کی چی اسلام وایي خدای یعنی الله له محمد سره خبری وکړی او بېلابېل دستورات او قوانین یی هغه ته ورکړل او مومنانو ته یې زېری ورکړ. همدا راز ځینی وخت عادي مومنان ادعا کوي چی د خدای د وجود په باب شخصي الهامات لري دوئ دغه الهامات ځینی وخت د خوب ځینی وخت د خیال او ځینی وخت د خارق العاده او معجزه یي تجربو په اساس یادوی. لېکن ددوئ مخالفین دغه خبره ردوي او وایي چی اکثره وخت انسان په خوب کی هغه څه ویني چی اصلاً حقیقت نه لري مثلاً یو څوک په خوب کی الوتونکی انسان ویني حال دا چی الوتونکی انسان بلکل وجود نه لري یانې خوب او خیال د اعتماد وړ دلایل نشي کېدای.

دلیل د معجزاتو په بنیاد

معجزات څه شی دي ؟- تر ټولو مشهور حکایت دادی چی معجزه ّپ انساني امورو کی غیرعادي واقعه ده چی معمولاً د ښه او یا بد شخص لپاره ګټوره ده او د خدای په مستقیم دخالت سره رامنځته کیږي. او یا د خدای په امر سره د پیغمبرانو او پاکو خلکو په واسطه رامنځته کیږي. معجزات اکثره د طبیعت برخلاف پېښېږي مثلاً کله چی انسان مړ کېږي هیڅکله بیا نه ژوندی کیږي خو که خدای وغواړي د خپل نېک بنده په لاس کولی شي مړي بیا ژوندي کړي.

معجزات هغه خارق العاده وقایع دي چی علم یی په بیان او درک قدر نه دی په همدی حال کی ماټریالسټ فیلسوفانو ته چی علمي ذهن لري هیڅ خارق العاده پېښه دومره خارق العاده نه ده چی د مادي علت فاقد وي، ماده پرست فیلسوفان یوازی په همغه حقایقو باوري دي چی مادي علم یی تصدیق کوي. اور همېشه سوزول کوي یخ همیشه یخول کوي، ټول طبیعي مواد د جاذبی د قانون طابع دي، اوړی همېشه په پسرلي پسې راځي، او ټول ژوندي سر یوه ورځ مري. روښانه ده چی

نړۍ د علت او معلول د قوانینو محکومه ده او که تر اوسه په کوم کار زموږ علم نشته باور دی چې په راتلونکي کی به پوهان ورته ورسېږي.

ډېویډ هیوم (۱۷۱۱-۱۷۶۰) د هغو دین ضد دلایلو تر ټولو مخکښ مسؤل دی کوم چې دا وخت د غرب په الحادي محافلو کی رایج دي. هغه وایي: د طبیعي قوانینو د صدق لپاره ډېر زیات دلایل شته دي خو د معجزاتو د تایید لپاره ډېر اندک ثبوتونه شته کوم چې طبیعي قوانین یی نقضوي. هیوم وایي خلک طبعاً دروغجن هم شته دا چې فرد دروغ وییلي یا د غلطۍ مرتکب شوی له دی ډیر احتمال لري چې ووایو طبیعي قوانین باطل شوي دي.

دلیل د علت اولی

د علت اولی مهمترین بحث له منځنیو پېړیو زموږ لاس ته رسېدلی دی، دا دلایل په دی توګه جریان مومي:

هر علت علت لري او خپله همدغه علت هم یو علت لري اخیري علت هم یو علت لري او دا مسیر همداسی د وروسته په لور تر اخره دوام مومي. اخیراً به همدغه علت یا متناهي ختمېدونکی وي او یا نامتناهي نه ختمېدونکی. اوس که دغه مجموعه متناهي وی نو باید د شروع یوه نکته ولري چې کولی شو هغی ته لومړنی علت ووایو او دغه علت اولی خدای دی. او که دغه مجموعه نامتناهي وي څنګه ؟- آکویناس له ډیرو ملاحظاتو وروسته دا امکان ردوي چې ټوله نړۍ له ازله موجوده وه او د زمان شروع یی نه درلوده، لېکن دلته باید وپوهېږو چې ارسطو په دی باب هیڅ تشویش نه درلود هغه باوري وو چې نړۍ له ازله موجوده وه که چېرته د ارسطو خبره سمه وي نو د علت اولی دلایل بې اعتباره کیږي.

آیا کولی ووایو چې د علت او معلول دلایل خطا نه دي؟-

آیا ممکن ده چې د علت او معلول ارتباط به خپل ذات کې هیڅ نه وي او دا هسی د بشر د ذهن زېږنده وي؟-

یا دا چې وپوښتو آیا ریښتیا هم علت له ازله وجود لري او زماني آغاز او شروع لري که نه ؟-

که د اکویناس دغه ادعا چې د نړۍ له ازله شتون نا ممکن دی ومنو نو باید پوښتنه وشي چې آیا د خالق لپاره د ازلی وجود تصور آسان دی؟- او که دی نو ولې ؟-

که چېرته موږ ومنو چې د خدای وجود له ازله وو نو دلته د ارسطو نظر په خپله تاییدیږي چې د ازل په نامه یو څه شته او دا حق بیا ارسطو ته حاصلېږي چې ووایي نړۍ له ازله موجوده وه. برعکس که ووایو چې خدای له ازله نه وو موجود نو په دی توګه دا خبره منځته راځي چې د خدای وجود هم باید علت ولري هغه علت هم باید یو علت ولري او همداسی تر اخره.

بعضی فیلسوفان وایي چې خدای په خپله د خپل ځان علت دی لېکن دا تصور چې علت په خپله د خپل ځان علت کېدلی شي د ازل تر مسئلی هم سخت او پیچلی بحث رامنځته کوي، یانی څنګه یو موجود چې وجود ونه لري کولی شي چې خپل ځان رامنځته کړي ؟-

دلیل د وجود په بنیاد

مشهور فیلسوف آنسلم (۱۰۳۳- ۱۱۰۹) له مقدس کتاب نه په دی عبارت شروع کوي چې احمق په خپل زړه کی وویل خدای وجود نه لري، هغه وایي حتی د خدای منکرین هم باید د خدای تصور په زړه کی ولري له دی بغیر هغوئ نشي کولی په خپله خبره هم وپوهېږي.

(خدای وجود نه لري) دا تصور چې حتی یو احمق یې هم په خپل زړه کی لري دقیقاً څه شی دی ؟

آنسلم وایي د خدای تصور د هغه موجود تصور دی چې له هغې د کوم بل لوی شي تصور نشو کولی، یعنی موږ نه شو کولی چې له خدایه د بل لوی شي تصور وکړو ځکه د خدای تصور

عبارت دی د یو داسی موجود له تصور څخه چی تر ټولو پوه، تر ټولو زورور، ازلي او مطلق کامل دی نو دغه تصور د خدای تصور دی او په کایناتو کی ددغه تصور بل مثال نه لیدل کیږي.

دلیل د اتقان صنع

د خدای د وجود د تایید لپاره دا دلیل د فلسفی تر ټولو ګویا دلیل دی چی دنیا او په دنیا کی شته اشیاء د یو عجیب نظم لرونکي دي د سیارو له حرکاتو نیولی د مغزو تر خارق العاده جوړښت پوری دا هر څه تصادفي نشي کېدلی دا ډول نړۍ نشي کولی بغیر له هدفه او تصادفي منځ ته راشي دا دنړۍ د یو حیرانوونکي هنري اثر مشابه ده.

ویلیم پالي (۱۷۴۳-۱۸۰۵) دا له ساعت سره مقایسه کوي که چېرته موږ په یوه بی انسانه جزیره کی ساعت ومومو هیڅکله به څوک داسی فکر ونه کړي چی په دی جزیره کی د ساعت دا ډول پیدا کېدل تصادفي وي او دا ساعت په خپل سر رامنځته شوی دی بلکی بلافاصله به مو نتیجه اخیسته چی یو عاقل موجود شته چی د کوم غرض په خاطر یی دا ساعت جوړ کړی دی ، په دی توګه ساعت ساز له خدای سره مقایسه کیږي.

ډیویډ هیوم وایي: نړۍ نشو کولی چی له انساني صنعت سره تشبیه کړو هغه وایي که نړۍ له ساعت سره مشابه ده له غټو غټو حیواناتو او ونو بوټو سره هم مشابه ده ؟- که ساعت کوم عاقل شخص طرحه او ډیزاین کړی دی نو حیوانات او ونې بوټي طبیعتاً رامنځته شوی دی چی د یو ساعت ساز او ډیزاینر شتون ردوي.

دلته سوال دادی چی آیا له یو مدبر او طراح پرته کېدای شي دغسی منظمه نړۍ رامنځته شي ؟- د ډیویډ هیوم ځواب دادی چی ثبات له ګډوډۍ او نامنظمۍ نه ډیر ارزښتمند دی نړۍ طبیعتاً استواره او باثباته ده او اړتیا نشته چی څوک یې کنټرول کړي د طبیعت قوانین هر څه کنټرولوي او دوام مومي.

برابري او مساوات

آیا برابري یو داسی ارمان دی چی د دفاع کولو ارزښت لري ؟-

دلته اړتیا ده چی توضیح کړو چی موږ د کوم ډول برابرۍ خبره کوو. ځینی وخت د برابرۍ ټکی د اذهانو د مخشوش کېدلو سبب شي ځکه کله کله مساوات طلبان وایي چی خلک په هر حال سره برابر دي وروسته دا نتیجه ګیري وشي چی باید ټول خلک سره برابر اوسي ددی ابهام د توضیح لپاره باید د برابر کلمه په څو مختلفو جملو کی استعمال شي.

کولی شو ووایو چی د مساوات طلبۍ مخالفان ددغه غلط فهمۍ اصلي قربانیان دي هغوی د برابر د کلمې په مقابل کی وایي چی خلک بی تردیده سره برابر نه دي او پوښتي چی کله تاسو وایئ چی خلک سره برابر دي مقصد مو څه دی ؟- هغوئ په دی هم نه پوهیږي چی له هر لحاظه د خلکو برابري هم زیانمنوونکی ده او هم ناممکن ده.

بېشکه هیڅ حکومت که هغه هر څومره قدرتمند حکومت وي هم نشي کولی چی ټول خلک هم د قد هم د جرأت او هم د مهارتونو په لحاظ سره برابر کړي. که چېرته چارواکو کولی شوای چی د یو چا ذهني توان پورته کړي اول به یې خپله توانمندي پورته کړی وه.

لېکن حکومت کولی شي خلک په ځینی نورو مواردو کی سره برابر کړي. مثلاً حکومتونه کولی شي خلکو ته د برابرۍ رایې ورکولو حق ورکړي. او یا د مساویانه محاکمې کولو حق ورکړي دا ډول سیاسي برابري اصولاً ناممکنه ده. د اقتصادي برابرۍ له عهدی هم هیڅ حکومت کامیاب نه دی وتلی لېکن ځینی نور فکر کوي چی دولتونه کولی شي خلک د مادي امکاناتو او درآمد له لحاظه سره برابر کړي. کله چی موږ د برابرئ خبره کوو حتماً به زموږ هدف یا سیاسي برابري وي او یا هم د مادي وسایلو او آمدن برابري. ډېری غربي فیلسوفان بلخصوص هغوئ چی د مساوات

طلبۍ ضد دي دا تاییدوي چې سیاسي برابري د سیاسي آزادۍ اساسي شرط دی، او په همدی وجه برابري یو سالم ارمان دی.

اقتصادي برابري د نړۍ د اکثره جنجالونو منشأ ده ځکه چې اقتصادي برابري له اړتیاوو، غوښتنو او تمایلاتو پورې اړه لري. آیا هغه خلک چې په ذهني، ښکلا، کاري ځواکمنۍ او د بیدارۍ له لحاظه نابرابر دي باید د اقتصاد له لحاظه هم سره برابر کړو ؟- یا دا چې آیا د ښایست په لحاظ بهتر شخص د یو بدرنګ کس په نسبت د زیات عاید د ترلاسه کولو حق لري ؟-

هغو ټولنو ته لاسرسی چې اقتصادی نابرابري یې لرله یو اساسي مشکل وو. دلته لیدل کېږي چې اقتصادي برابرۍ ته لاسرسی هغه وخت کیږي چې د افراط او نابربرۍ له پولو تېر شو خو داسی نه لکه جورج اورل چې وایي چې شخصي دارایۍ دی هم په مساویانه ډول بی له تبعیضه د افرادو تر منځ سره وویشل شي. تاریخ راښیي چې هېڅکله داسی اعمالو نابرابري په برابرۍ نه ده بدله کړی. د دارایۍ تقسیم د برابرۍ دایمي حالت منځته نشي راوړلی او نه هم د مساوات طلبۍ دوامدار خوب لیدنه د تحقق قابل ده، بلکې حکومت باید د لازمي برابرۍ د ساتنی لپاره د اقتصادي زېربناوو چلښت ته دوام ورکړي او هغو کسانو ته د کار کولو زمینه برابره شي چې د اقتصاد د چلښت او لوړتیا توان لري.

امریکایي لیکوال رابرټ نازیک د سیاسي فیلسوف او د ښي اړخي سرمایه‌دارۍ مدافع آین رند له نظریې ژور متأثر دی. نازیک په خپل کتاب (بی دولتي: دولت او د آرمانونو ښار) کی ادعا کوي چې که چېرته دولت غواړي چې اقتصادي برابري ایجاد کړي نو د بالغو افرادو ترمنځ دی سرمایه داري فعالیتونه غیرقانوني اعلان کړي. دلته د مثال په ډول یوه کیسه رانقل کوو: مثلاً ویلټ چیمبرمین فوق العاده تکتیکي شخص ده او ډیر خلک د هغه د مسابقې د لیدلو لپاره ورځي خو ویلټ په دی شرط لوبه کول غواړي چې دده طرفداران باید دده په صندوق کی ډېرې پیسی واچوي. نازیک وایي د یو مساوات طلب په نظر چیمبرمین حق نه لري او دا له انصافه لېرې خبره

ده ځکه باسکټ بال يوه ګروپي لوبه ده چيمبرمين نشي کولی چې د ګروپ د نورو لوبغاړو په نسبت زياتی پيسې لاسته راوړي. خو له بل لوري وايي چې د هغه د طرفدارانو له دی نه منع کول چې خپل قهرمان ته اضافي پيسی ورکړي د هغوئ د آزادۍ سلبول دي.

نازيک د دارايئ د تقسيم په باب متفاوت نظر لري. هغه وايي هره سرمايه له يوی مشروع لاری ترلاسه شوی ده. شايد داسی هم وي چې د زور او يا غلا له لاری پيدا شوي وي. که د سرمايې فعلي صاحبان او يا پلرونه يې د غلا او زور مرتکب شوي نه وي د هغوئ له دارايئ نه د محروومولو هر ډول کوشش د هغوی په حق ښکاره تعرض دی. ځينی وخت دا هم وايي چې حکومتونه چې له فقيرانو سره د کومک لپاره کوم ماليات له سرمايه دارو راټولوي په جريان کې يی د رعيت ډيری حقوق تر پښو لاندی کيږي. په دی صورت دولت بايد دولت حداقل وي په دی مانا چې د دولت وظيفه يوازی له جناياتو مخنيوی او د بهرني دښمن په مقابل کی دفاع وي.

د فرصت برابري

مساوات طلبان ځينی محدوديتونو ته ترجيح ورکوي يعنی د فرصتونو مساوات.

دلته مهمه نظريه داده چې هر څوک بايد په ټولنه کی د کاميابۍ چانس او فرصت ولري. ددی امر د ممکن کېدلو لپاره بايد دا وظيفه دولت په غاړه واخلي چې کولی شي له مالياتو څخه د مدارسو او تعليمي او تحصيلاتي مؤسساتو د جوړولو لپاره کار واخلي. لېکن هيح کس نه غواړي چې ماليات ورکړي خو دداسی کسانو شمېر هم کم نه دی چې ددی لپاره ماليه ورکوي څو د پوهنتوني زده‌کړو کلينيکي مرستو او ټولنيزو رغنيزو چارو له فرصت څخه په مساويانه ډول استفاده وکړی شي.

په غرب کی اکثره خلک د نازيک او آين رند د نظريې پلويان نه دي خو هغوئ دا امکان هم مني چې ډيری خلک اخلاقاً ددولتي بوديجو لپاره له خپلو شتو لاس په سر کيږي هغه شته چې ددوئ قانوني ملکيت دي.

په دی توگه وییلی شو چی دولت په خاصو او معیینو حالاتو کی حق لري چی د عمومي لویو مصالحو په خاطر ځینی اشخاص د هغوئ له آمدن نه محروم کړي.

قانون او ارزښتونه

ځینی مساوات طلبان د خپلو ارمانونو د دفاع لپاره د حکومت او قانون استناد کوي، خو قوانین باید اجتماعي وي او د مشخصو اشخاصو او محوطې لپاره نه وي، او که داسی وي هغه اصلاً قانون نشي بلل کیدای.

چېرته چی د یوی اجماع په صورت کی له قانون نه برخمن کیدل موجود وي او په پراخه توگه له هغی حمایت وشي نو فکر وکړئ چی د مساوات لپاره مو یو مناسب فرصت تر لاسه کړی دی. لېکن مساوات طلبان له قانون نه د یو لوړ شي په لټه کی دي چی د خپل هدف دفاع پری وکړي، هغوئ غواړي چی له سیاسي، اقتصادي او احتمالاً اجتماعي برابرئ نه هم دفاع وکړي. اکثره وختونه قانون د ټولو هغو خلکو لپاره یو قسم تطبیقیږي چی قانون تر پښو لاندی کوي خو بیرته د قانون په باب دا احتمال وي چی د ټولنې د ځینی گروپونو په وړاندی په تبعیض او نابرابرئ قایل دی. د جنوبي افریقا د عبور او مرور قانون همداسی وو، له هغوئ سره چی د عبور او مرور له قانون نه تخلف کوي یو شان برخورد کېده خو سپین پوستي له هماغه اول وخته د قانون په عملي کولو مجبور نه ول.

ښشکه د انسانیت ارمان دادی چی د ټولنی تر منځ مهرباني، عاطفه او متقابل احترام موجود وي په دی توگه باید ټول انسانان د ټولنی هرقشر ته که هغه لوړ وي او که ټیټ په عزت او احترام قایل وي بی له دی چی فرق پکی وشي. بلخوا که څه هم دا عمل ممکن دی خو په عملي ډگر کی ډیر کم تطبیقیږي.

حد اقل دولت

آین رند، نازیک او نور ښي لاسي ازادي غوښتونکي استدلال کوي چې د دولت بهترین قسم حداقل دولت دی. حداقل دولت یعنی هغه چې د خپل فعالیت حوزه په ځینی زمینو پوری محدودوي، دغه حوزی د بهرنۍ حملې په مقابل کی دفاع او دنظم او قانون د ساتنې په شمول ساحاتو ته وېیل کیږي. د نازیک په باور د دولت حنجره د ملت لخوا د قانون د عملي کولو په خاطر د ځینې ازادیو قربانولو ته وایي، موږ په قانون کی دقتل خلاف نکات ځایوو ځکه هیڅوک باید د خپل همسایه د وژلو حق ونلري، دا په یو ډول محدودیت دی خو داسی محدودیت نه دی چی زموږ د ځورېدلو سبب شي هغه محدودیت چی موږ یې منلو ته تیاریږو هغه محدودیتونه دي چی موږ یې عملي کول اړین بولو.

په حقیقت کی ځینې مساوات طلبان او د مساوات طلبۍ ضد اشخاص په همدی ټکي سره وران دي چی د دولت د مسؤلیت او ثدرت ساحې دی وټاکل شي یعنی دا ټکی دی روښانه شي چی دولت تر کومه حده قدرت باید ولري.

آزادي

په سیاسي او اجتماعي برخه کی آزادي د یو انسان د حقوقو بنسټ دی.

- ✓ له سانسور څخه آزادي: یعنی د لیکلو او ویلو آزادي هماغه څه چی کټ مټ انسان یې غواړي.
- ✓ له مذهبي تحمیل څخه آزادي: یعنی د ځانځلولپاره آزادي چی د یو فرد حق دی او همدا راز د نه ځانځلو لپاره د انسان خپلواکي.

سیاسي آزادي

ټولی ازادۍ سیاسي نه دي، له ویری نه آزادي یعنی د روزولټ نظریه په پام کی ونیسۍ: روزولټ د هغې ویری خبره کوله چی مستبد دولتونه یې د رامنځته کولو باعث وي. لېکن خلک نوری ویری هم لري، خلک غواړي د مرضونو له وېری د ذهني او رواني اختلالاتو له وېری او د یوازیتوب له وېری نجات ومومي.

خو زموږ بحث دلته د سیاسي آزادۍ په وضاحت څرخي چی د افرادو او دولت مربوط کیږي. سیاسي آزادي په خپل ځان کی یو ډیر پراخ بحث دی لهذا موږ په دری اصلي پوښتنو سره دا موضوع غزوو.

I. اوله پوښتنه داده چی څو قسمه سیاسي آزادۍ وجود لري ؟

II. آیا د سیاسي آزادۍ مختلف اقسام له یو بل سره رابطه لري ؟ په بل عبارت که چېرته یوه ټولنه یو ډول آزادي لري آیا دغه آزادي نوری آزادۍ هم تضمینولی شي ؟

III. دریمه پوښتنه داده چې کوم ډول آزادي مهمه ده ؟

څلور ډوله سیاسي آزادۍ وجود لري:

- ✓ ملي آزادي یا استقلال د استعمار په مقابل کې
- ✓ د مشروطه حکومت په مقابل کی آزادي یعنی د استبداد په مقابل کی جګړه
- ✓ فردي آزادي
- ✓ او اقتصادي آزادي

استقلال یا د استعمار په ضد جګړه

آزادي د مدني حقوقو د تر لاسه کولو، د دېموکراسۍ د رامنځته کولو او له مشروطه حکومت څخه د خلاصون په مانا نه ده، بلکې تر ډېره د استقلال په مانا ده یعنی د بهرنیو اربابانو له سلطې څخه خلاصون.

ولی حکومتونه له بهرنیو حاکمانو وېره لري ؟- شاید په دی وجه چې استعماري استبداد تر بومي او وحشي استبداد بدتره وي. په دی بنیاد بېشکه مستبد حکومتونه له خپل رعیت نه بده اقتصادي استفاده کوي خو دا ډېره واضحه ده چې استعماري حکومتونه د مستبدو پاچاهانو او حاکمانو په نسبت له خپلو رعایاوو ډېره بده استفاده کوي، او اقتصادي استفاده تر ډېره د یو ملک په مستعمره کېدلو تمامېږي.

استعماري حکومتونه د دین کلتور او ژبی له نظره د محلي استبدادي حکومتونو په نسبت ډېر بدتر وي. اکثره وخت استعمار کلتوري دیني او ژبنۍ ویرانۍ له ځان سره لري. د استعمار بدترین جنایات شکنجه او قتل عام ده.

لېکن په مختلفو وختونو کې په دغه خاورینه ځمکه مختلفو ظالمانو وجود درلود چې په خپل رعیت یې تر بل هر خارجي استعمار زیات ظلم او ستم کړی دی لکه کالیگولا او پول پوت هغه پاچاهان وو چې په خپلو خلکو یې هغه بلاوې نازلی کړی چې هیڅ استعمارگر یې شاید په خپل استعمار لاندی خلکو رانه ولي.

د مشروطه حکومت په چوکاټ کې سیاسي آزادي

د آزادۍ لټون غالباً د قلم او بیان جگړه او کله کله د تورو جنگ چې د دیکتاتورانو او مطلقه پادشاهانو په خلاف وي. کله چې د حاکمیت لاندی کسان د یوی نمایندگۍ شکل جوړول وغواړي د دیکتاتورانو او پاچاهانو قدرت محدودیږي. په دی بنیاد که هر څه مساوي وي د خلکو د نمایندگۍ زیاتوالی به د حاکمانو د قدرت په کمېدلو تمام شي. یو دلیل همدا دی چې سیاسي نماینده – گۍ د آزادۍ په مانا دي.

هر حکومت د خپلو خلکو لپاره سخت یا ضعیف محدودیتونه رامنځته کوي خو د مساوات په صورت کی خلک له دغه محدودیت نه ازادیږي. هغه خلک چې له خپله منځه د حکومت لپاره نمایندگان ټاکي د ځان لپاره د لا ډېری ازادۍ غوښتونکي وي.

خو آیا پارلمانی حکومت کافي دی ؟- نه ! ځکه پارلماني حکومت یوازی په همغه خلکو تکیه دی چې د پارلمان په چوکۍ یی تکیه وهلي وي.

آیا شاهي حکومت کافي دی ؟- نه ! لومړی باید دا وپوښتل شي چې آیا مشروطه حکومت د ټولو خلکو د نظر او تایيي وړ دی او که یوازی د یو څو کسانو.

د سیاسي احزابو شتون روا دی خو آیا د رای گیرۍ نظام واقعاً عادلانه دی. په سترو ټولنو کی دا ناممکنه ده چې مستقیماً دیموکراسي پلی شي او یا هر کس دی هری سیاسي موضوع په اړه د یوی رایې ورکولو حق ولري، دلته یوازی ممکن کار منظم انتخابات دي چې پکی هر بالغ شخص

یوازې د یوې رایې حق لري او پکې هیڅ سیاسي حزب غیرقانوني نه وي او کاملاً سیاسي آزادي ولري، او انتخاباتي نظام دروغجن او د خلکو د غلطولو د وسیلې په توګه ونه کارېږي.

آیا یوه آزادي د ټولنې نورې آزادۍ هم تضمینولی شي ؟-

متأسفانه چې دې سوال ته ځواب منفي دی ځکه د یوې آزادۍ لپاره جګړه د ټولو آزادیو د ترلاسه کولو په مانا نه ده، تاریخ ثابته کړې چې د استقلال لپاره کامیابه جګړه هر ډول حکومت په ځان پسې لرلی شي که چېرته د یو ملک په تقدیر کې دیموکراتیک نظام لیکل شوی وو دا به د هغوئ لویه نېکمرغي وي. بېشکه ملي استقلال د سیاسي آزادئ او په خپل سرنوشت د حاکمیت د ټاکلو لپاره ضروري شرط دی خو کافي شرط یې نشو بللی.

د مشروطه حکومت په قالب کې سیاسي آزادي یوه بله نظریه ده. ددې ډول آزادۍ مدافعان لکه د متحده آیالاتو بنیادګزار چې قصداً یې ټول رعایتونه په خپل جنس او نژاد پورې محدود کړي وو. په دې بنیاد حتی به پرمختللو دیموکراتیکو هېوادونو کې هم د مملوکیت خدمات ټولو هېوادوالو ته په مساوي توګه نه دي وړاندې شوي. د نړۍ تر ټولو مشهور دیموکراتیک هېواد هم تر ۹۰ کلونو پورې له خپلو خلکو ظلم لغوه نکړی شو او د خپل تاسیس تر سلو کلونو یې هم ښځو ته د رایې ورکولو حق ورنکړ. د متحده ایالاتو په جنوبي ایالاتو کې د تور پوستو رایه ورکوونکو پراخ ترور، د تشدد او بدچلند اعمال، د ښځینه فعالانو بندي کول او اجباري واده کول ددې قدرت بېلګې دي چې حتی په لویو ولسواکو هېوادونو کې وجود لري. تر ډېره په اکثریت ولسواکو ټولنو کې هم فردي آزادي لکه د بیان آزادي نشي تضمینېدلای.

آیا مشروطه حکومت د آین رند او نازک مطلوب اقتصادي آزادۍ تضمینولای شي ؟- بلکل نه !

بعضې هغه دولتونه چې کامل پارلماني او یا مشروطه دي خپل اقتصاد د سوسیالیزم او سرمایه دارئ په ترکیب مخکې وړي. هغه هېوادونه چې اقتصادي آزادي لري غالباً له نورو آزادیو هم برخمن

دي. په عین حال کی اقتصادي آزادي سیاسي آزادي هم چی مطلب مو مشروطه حکومت دی نه تضمینوي پاتی خو لا د بیان او مذهب آزادي.

رند او نازیک د خپلو نظریاتو د تحقیق لپاره یوازی متحده ایالاتو ته پنا وړي حال دا چی د نوری نړۍ په هېوادونو کی وضعیت متفاوت دی او یوازی د متحده ایالاتو د وضعیت مطابق پالیسي د نورو هېوادونو نظام نشي رهبري کولی، هغوئ باید پوه شي چی د نوری نړۍ هېوادونه سرمایه-داري او دیموکراتیک نه دي.

د اسلام تر حاکمیت لاندی ممالکو کی سرمایه داري ممکنه ده که څه هم په ډېرو اسلامي هېوادونو کی په مکمله توگه مذهبي آزادي نشته او د همدغه محدودیتونو په وجه په ډیرو اسلامي هیوادونو کی نه مشروطه مترقي او پرمختللي نظامونه شته او نه کافي امن او نظم.

نو له دی سره دی نتیجی ته رسیږو چی د ازادۍ مختلف اقسام نشي کولی د یوبل حقوق تضمین کړي بلخصوص فردي آزادي.

فردي آزادي او طبیعي حقوق

جان لاک په خپله دوهمه رساله کی د مدني حکومت په طبیعي حقوقو خبره کوي. هغه وایي چی دری طبیعي حقوق وجود لري: د ژوند حق، د آزادۍ حق او د رایې حق.

خو توماس جیفرسن د طبیعي حقوقو د دریم قسم یعنی د درایئ د حق په ځای د نېکمرغۍ لټون لیکي. د لاک دوه رسالو او د امریکې د استقلال اعلامیې په امریکایي فیلسوفانو ژور تاثیر کړی دی او د هغوئ ډیری باوري دي چی اخلاق د حقوقو اساسي پایه ده.

که څه هم چی د طبیعي حقوقو نظریې په سیاسي او اخلاقي مفکورو کلک تاثیر لرلی دی خو باید ومنل شي چی د ضعف نکات هم لري. یو عیب یی دادی چی دغه نظر نسبتاً مبهم دی یعنی په

څه وجه يو حق کولی شو طبيعي وبولو ؟- بل دا چې دا ادعا چې وايي انسان دغه طبيعي حقوق لري نه موږ ته راښيي چې کوم شيان په دغه حقوقو کی داخل دي او نه يی هم د دفاع او تحفظ لپاره لاری چاری راته وايي.

که چيرته د آزادۍ حق د انسان طبيعي حق دی نو آيا هغه جنايتکاران چې محکوم دي هم د آزادۍ طبيعي حق لري ؟- که هو نو آيا ددوئ د طبيعي حق د استقرار لپاره ولته عمومي عفوه وشي که څنګه؟

فردي آزادي او مدني حقوق

فردي آزادي له هغی آزادۍ څخه عبارت ده چې د بل چا له مداخلی خالي وي بلخصوص په شخصي ژوند کی د حکومت د ناروا مداخلی پرته. دا په دی مانا ده چې د شخصي ژوند ځينی حدودات بايد د هيچا ترکنترول لاندی نه وي. دا چې دا قلمرو کوم دی په خپله د آزادئ له اصولو کولی شو استنباط وکړو. عموماً باور دادی چې د شخصي آزادۍ حصی د شخص د بيان آزادي او د قلم آزادي ده. د مذهب آزادي د اطلاع رسونی آزادي او واده کولو يا نه کولو آزادي عبارت دي د شخص له فردي آزادۍ او د فکر او عقل له حيات څخه.

د همدی نظريې پلويان وايي چې د دغه ازاديو د حصول لپاره د قانون حمايت ته اړتيا ده او بايد اقليتونو ته هم دغه حق ورکړل شي. ډير نور غربي فيلسوفان له مختلفو لارو د فردي ازادۍ د حمايت غبږ پورته کوي. د نمونی په خاطر بنيامين کنستېنټ باور درلود چې مذهبي آزادي د مالکيت آزادي او د عقيدی آزادي د يوی پرمختللی ټولنی بنيادي ضرورتونه دي. ځينی نور د بيان او خپرونو په آزادۍ ټينګار کوي. هغوئ چې له فردي آزادۍ دفاع کوي ډېر زيات دي خو بايد له جان ملټ، ټام پين، ماري ويستېن کرافټ، توماس جيفرسن او جي ايس ميل روزولټ څخه يادونه وکړو.

د پایلی په توګه ویبلی شو چی د یوی ټولنی وضعیت د هغه ټولنی آزادي راته تشخیصوي. ښکاره ده چی د بیان او فکر آزادي نه وي موږ حتی د سوال کولو لپاره هم خوله نشو خلاصولی پاتی خو لا د ټولنی د نورو ضرورتونو د رفع کولو هوډ او اقدام.

- پای -

Download from: aghalibrary.com